

TANDEM-MALLI

RIKOSPROSESSISSA

Alle 15-vuotiaan asianomistajan edunvalvonnan näkökulmasta.

Jenna Tavisalo

11/2017

Tekijä Tavisalo Jenna	Tutkinto/kurssi ja opinnäytetyö/nimike Poliisi AMK	
Julkaisun nimi Tandem-malli rikosprosessissa: Alle 15-vuotiaan asianomistajan edunvalvonnan näkökulmasta.	Julkisuusaste Julkinen	
Ohjaajat ja opintoaine/opetustiimi Petri Hankaniemi	Opinnäytetyön muoto Laadullinen tutkimus	
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tässä opinnäytetyössä tarkastellaan tandem-mallin hyötyjä ja haittoja osana rikosprosessia. Opinnäytetyössä tuodaan esille neljän asiantuntijan kokemukset lapsen edunvalvonnan järjestämisestä. Kokemuksia vertaillaan teoreettiseen viitekehykseen ja siitä tehtyjen johtopäätösten perusteella arvioidaan tandem-mallia lapsen edun näkökannalta.</p> <p>Opinnäytetyön tutkimustulokset on koottu temahaastatteluista sekä yhdestä olemassa olevasta tutkimuksesta, joka osaltaan käsitteli tandem-mallia rikosprosessissa. Haastateltavat valikoitiin tutkimukseen intressistä työskennellä lasten kanssa. Tutkimusta ei ole rajattu alueellisesti. Tutkimus vertailee asiantuntijoiden näkemyksiä keskenään ja siten pyrkii saamaan objektiivisen kuvan tandem-mallin hyödyistä ja haitoista. Opinnäytetyössä avataan lapsen edunvalvontaan liittyviä ongelmatilanteita sekä erityisen tärkeinä pidettäviä seikkoja. Näitä tilanteita ja seikkoja vertaillaan tandem-mallin sekä tavallisen mallin välillä.</p> <p>Tutkimus osoitti, että eri alueiden toimintamalleissa on paljon eroavaisuuksia. Tandem-malli on lisäksi useille tuntematon. Avustajan ja poliisin näkökulmasta tandem-malli saattaa lisätä työtaakkaa ja haastaa prosessiekonomian. Tandem-mallissa toimijoiden näkökulmasta mallin hyödyntämisen erityisehtona on edunvalvojan ja avustajan tekemä yhteistyö. He kokivat myös, että tandem-mallissa lapsen etu tulee huomioitua parhaalla mahdollisella tavalla.</p>		
Sivumäärä 46 + 1 liitesivu	Tarkastuskuukausi ja vuosi Marraskuu 2017	Opinnäytetyökoodi (OPS) AMK2015ONT
<p>Avainsanat</p> <p>Asianosaiset, edunvalvoja, esitutkinta, lastensuojelu, puhevalta, tandem-malli</p>		

SISÄLLYS

LYHENTEET	3
1 JOHDANTO	4
2 TUTKIMUSASETELMA	6
2.1 Tutkimuskysymykset.....	6
2.2 Tutkimusmenetelmä	6
2.3 Opinnäyteyön rakenne.....	8
3 TANDEM-MALLI.....	10
3.1 Rikosprosessi.....	12
3.1.1 Asianosaiset	15
3.1.2 Kuuleminen.....	15
3.1.3 Esitutkintayhteistyö	18
3.1.4 Oikeusavustaja	19
3.1.5 Lastensuojeluilmoitus	20
3.2 Edunvalvoja.....	21
3.2.1 Edunvalvojan hakeminen.....	22
3.2.2 Edunvalvojan tehtävät.....	25
4 TUTKIMUSTULOKSET	27
4.1 Edunvalvojan ja avustajan roolit sekä näkökulmaerot	27
4.2 Edunvalvonnan toteutus	30
4.3 Yhteistyön toteutuminen	33
4.4 Prosessiekonomian toteutuminen	34
5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	36
5.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset	36
5.2 Pohdintaa	40
5.3 Itsearviointi ja kehitysideat.....	42
LÄHTEET	45
LIITTEET.....	47

LYHENTEET

ETL: Esitutkintalaki

HolhTL: Laki holhoustoimesta

LOS: YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista

LSL: Lastensuojelulaki

OK: Oikeudenkäymiskaari

PL: Suomen perustuslaki

PoL: Poliisilaki

ROL: Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa

SHAL: Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista

1 JOHDANTO

Tässä opinnäytetyössä tarkastellaan tandem-mallin hyötyjä ja haittoja alle 15-vuotiaan asianomistajan edunvalvonnan näkökulmasta. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää tandem-mallin hyödyllisyys rikosprosessissa. Lisäksi tutkimuksessa perehdytään prosessiekonomian toteutumiseen sekä eri viranomaisten yhteistyöhön.

Kun lapsi on asianomistajana rikosprosessissa ja hänen lailliset huoltajansa ovat estyneitä valvomaan lapsen etua, määrätään lapselle edunvalvoja. Lisäksi lapselle määrätään avustaja avustamaan juridisissa asioissa niin esitutkinnassa kun myöhemmin mahdollisessa oikeudenkäynnissä. Suomessa on yleistä, että edunvalvojan ja oikeusavustajan tehtävää hoitaa sama henkilö. Tämä on tunnettu niin sanottuna tavallisena mallina. Tandem-mallissa edunvalvoja on lasten kanssa työskentelyyn perehtynyt henkilö, joka toimii rinnakkain oikeusavustajan kanssa, molemmat omia tehtäviään hoitaen.

Edunvalvojana voi toimia tehtävään sopiva henkilö, jolla on taito ja kokemus huomioon otettaessa tehtävän laatu ja laajuus (HolhTL 5§). Avustajana taasen voi toimia asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja (ETL 11:3). Tandem-mallin mukainen edunvalvoja voi siis olla esimerkiksi sosiaalityöntekijä. Tandem-mallin tarkoituksena on siis vaikuttaa siihen, että lapsen mielipide ja etu tulee huomioiduksi parhaalla mahdollisella tavalla (Marjomaa & Laakso, 2011, 54).

Tandem-malli ja tavallinen malli ovat siis edunvalvontamalleja, eli niiden keskeinen sisältö on se, miten lapsen edunvalvonta järjestetään rikosprosessissa.

Tandem-mallissa esiintyvinä haasteina voidaan nähdä seuraavat asiat. Voidaanko edunvalvojaa joka ei ole lainoppinut, pitää jopa riskinä rikosprosessille? Entä jos edunvalvojan ja avustajan tehtävää hoitaa sama henkilö, sekoittuvatko tehtävien roolit keskenään? Tandem-mallin mukaan työskennellessä on ensiarvoisen tärkeää, että edunvalvoja ja avustaja tekevät myös keskenään yhteistyötä ja siten täydentävät toinen toisensa tehtävää. Pienen lapsen voi myös olla hankala ymmärtää rikosprosessin tarkoitusta ja sen sisältöä. Sen selkeyttäminen ja lapsen prosessissa mukana pitäminen kuuluu edunvalvojan tehtäviin. Tuleeko tämä asia huomioitua tandem-mallissa kenties paremmin kuin tavallisessa mallissa? Näihin ongelmiin tutkimuksessa haetaan vastausta.

Tutkimuksen näkökulma on rikosprosessissa asianomaisena olevan alle 15-vuotiaan lapsen edunvalvonnan toteutuminen tandem-mallissa. Tutkimuksessa pyritään siis tarkastelemaan tandem-mallia lapsen tosiasiallisen edun toteutumisen näkökulmasta.

Lapsen edunvalvonta on järjestetty eri tavalla eri poliisilaitoksilla. Tandem-malli on vaihtoehtoinen toimintatapa, jota ei kuitenkaan hyödynnetä juurikaan. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten asianomistajana olevan lapsen edunvalvonta toteutuu tandem-mallissa ja kuinka hyödyllinen malli on lapsen edunvalvonnan näkökulmasta. Tutkimuksen tavoitteena on myös kartoittaa, milloin tandem-mallin hyödyntäminen voisi olla tarkoituksenmukaisempaa verrattuna tavalliseen malliin. Lisäksi tutkimuksella tavoitteena on tuoda tietoisuutta tästä vaihtoehtoisesta toimintamallista. Tutkimuksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole ottaa kantaa eri alueiden kokemuseroihin tandem-mallin hyödyntämisestä.

Aiheesta ei ole tehty aikaisempia opinnäytetöitä. Aihe on kuitenkin ajankohtainen ja hyödyllinen tutkimuskohde. Löysin aiheesta yhden aikaisemman tutkimuksen, jonka on toteuttanut Pelastakaa lapset ry. Tutkimus käsittelee lapsen osallisuutta häntä koskevassa päätöksenteossa, jossa tandem-mallia on käsitelty yhtenä tekijänä. Muita suomenkielisiä tutkimuksia ei aiheesta löydy.

2 TUTKIMUSASETELMA

2.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimusongelmat on muutettu tutkimuskysymyksiksi ja ne kulmineituvat seuraaviin aihealueisiin:

1. Tandem-mallin hyödyntämisestä ilmenevät hyödyt ja haitat rikosprosessissa?
2. Minkälaisia näkökulmaeroja eri toimijoiden välillä esiintyy?
3. Miten yhteistyö toteutuu eri viranomaisten välillä tandem-mallissa?
4. Miten prosessiekonomia toteutuu tandem-mallissa?

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen avulla pyrin selvittämään tutkimuksessa esille tulleiden seikkojen mukaan, mitkä ovat lapsen edunvalvonnan näkökulmasta mallin puolesta puhuvia ja mitkä mallia vastaan puhuvia seikkoja. Toisen tutkimuskysymyksen avulla pyrin määrittelemään tandem-mallissa toimijoiden näkökulmaerot sen mukaan, kuka mitäkin tehtävää hoitaa. Kolmas tutkimuskysymys tarkastelee tandem-mallissa toimijoiden viranomaisyhteistyön toteutumista eri lakisääteisien tehtävien hoitamisen näkökulmasta. Neljännen tutkimuskysymyksen avulla pyrin selvittämään prosessiekonomian toteutumisen tandem-mallia hyödyntäessä kokonaisuudessaan. Tämä kysymys ei muista poiketen rajaudu pelkästään rikosprosessiin, vaan sillä pyritään saavuttamaan mahdollisimman kokonaisvaltainen kuva prosessiekonomiasta eri edunvalvontamallien välillä.

2.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimusmenetelmänä tässä tutkimuksessa käytetään kvalitatiivista eli laadullista tutkimusta. Tandem-malli on vielä suhteellisen harvinainen käytäntö Suomessa ja alueellisia eroja on paljon. Siksi määrällisen tutkimuksen toteuttaminen aiheesta on hankalaa, eikä se myöskään ole tarkoituksenmukaista. Laadullinen tutkimus ei pyri yleistämään asioita vaan sopii tutkimusmenetelmänä paremmin tähän tutkimukseen, koska kyseisestä ilmiöstä ei tiedetä paljoakaan (Kananen, 2017, 32-33).

Tutkimuksessa hyödynnetään yhden olemassa olevan tutkimuksen lisäksi neljää asiantuntijahaastattelua. Asiantuntijat edustavat kukin omaa ammattikuntaansa, joka toimii rikosprosessissa osallisena olevan lapsen kanssa omassa roolissaan. Asiantuntijat ovat

valikoituneet tähän tutkimukseen niin, että heitä yhdistää intressi työskennellä lasten kanssa. Eri toimijoiden näkemyksillä pyrin saavuttamaan mahdollisimman laajan kokonaiskuvan tandem-mallin hyödyistä ja haitoista. Laadullisen tutkimuksen tarkoitus on vastata asetettuihin tutkimuskysymyksiin ja luomaan ymmärrys tai ratkaisu, mutta ei poistamaan ongelmaa (Kananen, 2017, 16).

Mahdollisimman todenkuvaisen tutkimustuloksen saavuttamiseksi kaikilla näistä eri ammattikuntien edustajista ei ole kokemusta tandem-mallista. Jotkut haastateltavat toivat asiat esille mielipiteinä. Tämän tutkimuksen tarkoitus on olla empiirinen ja objektiivinen kuvaus tandem-mallista, joten mielipiteet ovat pääsääntöisesti huomioitu vain kokemusperäisinä seikkoina.

Teoreettinen viitekehys on asetelma olemassa olevasta tietämyksestä ja edellyttää perehtymistä kirjallisuuteen (Kananen, 2017, 17). Tämän tutkimuksen teoriaosassa esitellään keskeinen tandem-malliin liittyvä teoria ja käsitteistö. Kirjallisuuteen perustuvan teoriaosan avulla tulosten luotettavuutta voidaan tarkastella johtopäätöksistä.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys perustuu lakiin ja työ on siltä osin oikeusdogmaattinen tutkimus. Oikeusdogmaattisen tutkimuksen aiheen on liityttävä oikeusnormeihin ja niillä toteutettavaan oikeudelliseen ajatteluun (Husa ym. 2000, 9). Oikeusdogmatiikka tarkoittaa lainoppia, jonka tehtävä on oikeusjärjestykseen kuuluvien sääntöjen tutkiminen ja sisällön selvittäminen. Tässä tutkimuksessa lainoppi myös systematisoi tutkimuskohteen, eli jäsentää voimassa olevan oikeuden, jonka tarkoituksena on siis auttaa hahmottamaan kokonaiskuvaa tutkimuskohteesta. (Husa ym. 2000, 13-14.)

Tutkimuksen luotettavuuden saavuttamiseksi tutkimuksessa pyritään aineistonkeruussa käyttämään kirjallisuus-, ja henkilölähteitä avoimien lähteiden sijaan. Henkilölähteiden tuomia asioita pyritään vertaamaan kirjallisuuslähteisiin, jotta tuloksesta saataisiin mahdollisimman objektiivinen, lähdekriittisyyttä unohtamatta. Tutkijalla ei ole positiivisia eikä negatiivisia kokemuksia aiheesta, joka saattaisi siten vaikuttaa tutkimuksen suuntaamiseen. Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuustarkastelu jää usein arvion varaan, koska luotettavuutta ei voi laskea tai mitata niin kuin määrällisessä tutkimuksessa (Kananen. 2017, 175).

Haastattelut toteutettiin syksyn 2017 aikana. Valitsin haastateltavat omien kokemusteni sekä suosituksien perusteella. Poliisin näkökulman edustajana haastattelin lapsiin ja nuoriin kohdistuviin rikoksiin erikoistunutta vanhempaa rikoskonstaapelia Katja Kinnusta. Moniulotteisen näkökulman sain haastattelemalla Poliisiammattikorkeakoulun yliopettajaa Satu Rantaeskolaa, joka on aikaisemmin toiminut lapsen edunvalvojana ja oikeusavustajana rikosprosessissa, mutta nykyisin opettaessa muun muassa antaa tandemmallin mukaisille edunvalvojille koulutusta. Haastattelin myös lastensuojelun edunvalvontaa Kaakkois-Suomessa koordinoivaa Marjukka Heikkilää, jonka kokemusten mukaan poliisi on ollut tyytyväinen tandem-malliin. Toista näkökulmaa tutkimukseen hain haastattelemalla asianajaja Elina Kiiskeä, joka on toiminut lasten edunvalvojana ja oikeusavustajana rikosprosessissa, mutta ei tandem-mallissa.

Haastattelujen hankinnan menetelmä on teemahaastattelu, jolloin keskustellaan ilmiötä koskevista asioista, jolla pyritään kasvattamaan ymmärrystä haastattelun avulla (Kananen, 2017, 95). Teemahaastattelu ei edellytä yhteistä kokemusta ilmiöstä. Se lähtee oletuksesta, että kaikkia yksilön kokemuksia, tunteita ja uskomuksia voidaan tutkia tällä menetelmällä. Teemahaastattelun etuna on myös se, ettei se ota kantaa tutkimusmenetelmään tai haastattelujen määrään vaan siihen, että haastattelu etenee teemojen mukaan. (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 48.)

Haastattelukysymykset olivat muotoiltu avoimiksi kysymyksiksi. Kysymysten avulla sain riittävästi materiaalia ja joskus aihe meni ohi tandem-mallista, mutta liittyi silti oleellisesti lapsen edunvalvontaan. Rantaeskolan ja Kinnusen haastattelut tallensin nauhurilla ja litteroin ne mahdollisimman nopeasti haastattelun jälkeen niiden ollessa vielä tuoreessa muistissa. Heikkilän ja Kiisken haastattelut tein sähköpostitse, koska asuimme eri kaupungeissa. Laadullinen tutkimus voidaan tehdä myös sähköpostitse, jos siinä pyritään käyttämään teemahaastattelun vuorovaikutteisuutta (Kananen, 2017, 111).

2.3 Opinnäyteyön rakenne

Tutkimus jakautuu viiteen lukuun. Ensimmäinen luku toimii johdantona tutkimukselle ja sen avulla pyrin avaamaan tutkimuksen aihepiiriä ja tarkoitusta. Toisessa luvussa käsitellään tutkimuskysymyksiä, tutkimusmenetelmää ja tutkimuksen rakennetta.

Kolmannessa luvussa avataan laajemmin tandem-mallin teoreettista viitekehystä. Teoreettinen viitekehys on laajan asiakokonaisuuden vuoksi eritelty eri otsikoihin. Näitä asiakokonaisuuden tekijöitä käsitellään lisäksi alaluvuissa, joissa kuvataan käsitteistö, joka toimii myös teoreettisena viitekehysenä tutkimukselle. Lisäksi niissä avataan rikosprosessin eri vaiheet sekä määritellään edunvalvoja ja edunvalvojan tehtävät.

Neljännessä luvussa esitellään tutkimustulokset kokonaisuudessaan hankitusta sekä käytetystä tutkimusmateriaalista. Tutkimusmateriaalina käytetyn tutkimuksen on tehnyt Pelastakaa lapset ry. Siitä on lainattu otteita jotka koskevat tandem-mallia. Lisäksi tutkimusmateriaali pitää sisällään rikosprosessissa toimivien asiantuntijoiden haastattelut.

Viidennessä luvussa esitetään tutkimusmateriaalin perusteella analyysi sekä johtopäätökset tandem-mallin hyödyllisyydestä tämän tutkimuksen perusteella. Johtopäätöksissä keskitytään erityisesti eri alojen toimijoiden näkökulmaerojen huomioimiseen. Viides luku pitää myös sisällään tutkijan pohdintaosion kehityskohteineen sekä itsearviointin.

3 TANDEM-MALLI

Poliisihallituksen ohje koskien lasta asianomistajana ja todistajana poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa määrittelee lapsen edusta seuraavasti:

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Suomen perustuslain 2 luvun 6§:n mukaan lasta on kohdeltava tasa-arvoisesti ja heidän ikätasonsa huomioon ottaen. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3. artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuimen, hallintoviranomaisen tai lainsäädäntöelimien toiminnassa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla (Poliisihallitus, 2013, 1).

Tandem-malli on rantautunut Suomeen Englannista. Sitä on käytetty myös muualla maailmassa ja sitä on pidetty varsin toimivana ratkaisuna. Tandem-mallin onnistuneen toteutumisen taustalla on poliisin ja sosiaaliviranomaisen riittävän varhaista ja nopeaa yhteistyötä. (Tuominen, 2014, 18.)

Lapsiin kohdistuneissa rikoksissa suurin osa asianomistajista on seksuaalirikosten tai väkivaltarikosten uhreja. Jos joku muu viranomainen tuo poliisin tietoon lapsen kohdistuneen väkivalta tai hyväksikäyttö epäilyn, se on yleensä sosiaaliviranomainen. (Humppi & Ellonen, 2010, 58-60.)

Lapselle haetaan rikosprosessissa edunvalvojaa tarvittaessa pienellä kynnyksellä. Edunvalvontaa vaativat tilanteet ovat erilaisia toisiinsa verrattuna, eikä prosessin alussa välttämättä ole selvää minkälaisia vaiheita rikosprosessissa oikein kohdataan. Edunvalvojan tehtävät voivat olla siksi muutakin kuin rutiininomaista lapsen edustamista poliisin kuulustelussa. (Tuominen, 2011, 35.)

Tandem-mallin mukaisena edunvalvojana voi toimia sosiaalityön ammattilainen, joka ei ole kuitenkaan lainoppinut henkilö. Tässä tapauksessa lapsen kanssa työskentelyyn perehtynyt henkilö toimii rinnakkain lapsen oikeusavustajan kanssa (Marjomaa & Laakso, 2011, 19). Mallin perusideana on, että edunvalvojana toimii sellainen henkilö, joka tukee lasta koko prosessin läpi ja edunvalvoja pyrkii selvittämään lapsen näkökulman ja mielipiteen asiassa. Edunvalvoja tulee lapsen huoltajan tilalle ja siksi hänen tulisi valvoa lapsen etua huoltajan näkökulmasta (Tuominen, 2014, 35). Tandem-mallin mukaan

työskentelevä edunvalvoja pystyy mahdollisimman kokonaisvaltaisesti käyttämään lapsen puhevaltaa ja valvomaan lapsen etua niin rikosprosessissa, kuin lastensuojeluprosessissa (Marjomaa & Laakso, 2011, 53).

Edunvalvojalla tulee olla parinaan oikeusavustaja ja tämän takia heidän kahden yhteistyötä on kutsuttu myös tandem-yhteistyöksi. Yhteistyön roolia edunvalvojan ja oikeusavustajan kanssa ei voi korostaa tarpeeksi tässä mallissa. Useat edunvalvojat kokevat tarvitsevänsä tietoa esitutkinnasta, lainsäädännöstä, oikeusprosessista ja korvauksien hakemisesta lapselle. Näissä asioissa auttaa lapsen avustaja. (Marjomaa & Laakso, 2011, 125-126.)

Pelastakaa lapset ry:n edunvalvontahankkeessa on kehitetty tandem-mallia niin, että rikosprosessissa edunvalvoja ja oikeusavustaja toimivat yhteistyössä yhtä aikaa, molemmat omaa tehtäväänsä hoitaen, mutta toisiaan tukien ja neuvoen (Marjomaa & Laakso, 2011, 53).

Tandem-mallin menettelyllä pyritään esimerkiksi estämään mahdollisen eturistiriitatilanteen syntyminen tilanteessa, jossa henkilö, joka toimii niin lapsen oikeusavustajana kuin edunvalvojana, on edunvalvojana esitettävistä vaatimuksista eri mieltä kuin päämiehenä oleva lapsi. Tässä tapauksessa siis korostuvat edunvalvojan ja oikeusavustajan rooliero, eli edunvalvojan rooli lapsen mielipiteiden edustajana, mutta myös tosiasiallisen edun edustajana sekä lasta tukevana henkilönä. (Ellonen & Rantaeskola, 2016, 71.) Oikeusavustaja toimii aina valtuutuksen nojalla ja on siten sidottu päämiehensä tahtoon (Marjomaa & Laakso, 2011, 53).

Lapsen edunvalvojana työskentelyn edellytyksenä on, että kyseinen henkilö on saanut koulutuksen edunvalvontatehtäviin ja näin mieltää vastuunsa siinä. Lainvalmistelutöissä todetaan, että edunvalvoja voisi olla esimerkiksi lapsen asioihin perehtynyt asiantuntija tai lainopillisen koulutuksen saanut henkilö. Henkilön sopivuutta edunvalvojaksi arvioitaessa olisi otettava huomioon edunvalvojaksi esitetyn henkilön taito ja kokemus sekä rikosasian laatu ja laajuus. (HE 222/2010 vp, 197.) Sopivuutta arvioitaessa olisi siis otettava myös se huomioon, ettei lainopillisen koulutuksen saanut henkilö välttämättä ole automaattisesti sopiva kyseiseen tehtävään.

Korkeimman oikeuden esittelijänä toimivan Timo Ojalan mukaan edunvalvojan sijaisen ja oikeudenkäyntiavustajan ei tulisi olla sama henkilö. Ojala perustelee näkemyksensä sillä, että edunvalvojan sijainen käyttää lapsen puhevaltaa asiassa. Edunvalvojan sijaisen täytyy siis esimerkiksi käydä toimeksiantoa koskevat neuvottelut ja päättää esitettävistä vaatimuksista sekä siitä, haetaanko käräjäoikeuden ratkaisuun muutosta. Tällainen päätöksenteko ei ole Ojalan mukaan riippumatonta, jos edunvalvojan sijainen ja toisaalta lapsen oikeudenkäyntiavustaja ovat yksi ja sama henkilö. Ojala katsoo että oikeudenkäyntiavustajaksi tulee määrätä eri henkilö kuin edunvalvojan sijaiseksi. (Ojala, 2012, 243.)

3.1 Rikosprosessi

Rikosprosessi etenee aina muodollisuuksiltaan hyvin samantyyppisesti, mutta esimerkiksi rikosnimike sekä asianosaisten ikä ja kehitystaso vaikuttaa prosessiin. Rikosprosessin käynnistää aina epäily, että rikos on tapahtunut, jolloin asiasta kirjataan viipymättä rikosilmoitus. Rikosilmoitusta seuraa esitutkinta. Esitutkinnassa selvitetään epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko sekä siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rangaistusseuraamusta varten tarvittavat seikat, sekä asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus. (ETL 1:2)

Kun rikosprosessissa on osallisena lapsi, vaatii se aina tietynlaisia erityistoimia. Esitutkintalain 4 luvun 7§:n mukaan alle 18-vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä.

Rikosprosessissa eli prosessioikeudellisessa menettelyssä voidaan erottaa seuraavat tekijät: asianosaiskelpoisuus, oikeudenkäyntikelpoisuus, puhevallan käyttäminen ja oikeudenkäyntiedustus.

- a) Jokainen luonnollinen henkilö on syntymästään kuolemaan saakka asianosaiskelpoinen. Luonnollinen henkilö voi siten olla kantajana, vastaajana tai rikosasian asianomistajana oikeudenkäynnissä iästään riippumatta. Rikosasian rikosoikeudellinen vastuukäräjä on puolestaan 15 vuotta rikosasian vastaajan osalta.
- b) Oikeudenkäyntikelpoisuudella tarkoitetaan kykyä käyttää itse asianosaiskelpoisuuteen liittyvää puhevaltaa asiassa. Luonnollinen henkilö on oikeudenkäyntikelpoinen tultuaan täysi-ikäiseksi.

- c) Puhevallan käyttäminen tarkoittaa sitä, kuka on oikeutettu käyttämään oikeudenkäyntikelpoisuutta vailla olevan henkilön puhevaltaa oikeudenkäynnissä. Puhevallan käyttämisessä voidaan erottaa henkilön taloudelliset asiat ja toisaalta henkilöä koskevat asiat.
- d) Oikeudenkäyntiedustuksella tarkoitetaan sitä, että puhevallan käyttämiseen oikeutettu taho käyttää oikeudenkäynnissä avustajaa tai valtuuttaa oikeudenkäyntiasiamiehen käyttämään puhevaltaa puolestaan. (Ojala, 2014, 240).

Oikeusturvavaatimus tarkoittaa jokaisen oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvän hallinnon periaatteisiin (PL 21§). Se siis koskee myös rikoksen uhria eli asianomistajaa. Asianomistajana lapsella on samat oikeudet ja velvollisuudet kuin aikuisella. Lapsella on oikeus vahingonkorvaukseen hänelle aiheutetusta vahingosta. Lapsella on oikeus olla vastaamatta hänelle esitettyihin kysymyksiin ja hänellä on velvollisuus puhua totta. Oikeusturvavaatimus lapsen osalta tarkoittaa myös sen turvaamista, ettei rikoksen selvittäminen (esitutkinta ja oikeudenkäynti) aiheuta lapselle lisävahinkoa. (Taskinen, 2008, 119.)

Esitutkintalain 3 luvun 1§:n mukaan, rikosilmoituksen kirjaamiseen ei ole minkäänlaista kynnystä, vaan se kirjataan aina, kun ilmoittaja kokee rikoksen tapahtuneen. Sama koskee viranomaisen tietoon tullutta rikosta. Kaikki lapsiin kohdistuvat väkivaltarikokset ovat vammantuottamusta lukuun ottamatta virallisen syytteen alaisia (RL 21:16). Tämä tarkoittaa sitä, että esitutkinta etenee syyttäjälle syyteharkintaan huolimatta siitä, onko asianomistajalla tai hänen huoltajallaan asiassa vaatimuksia vai ei. (Poliisihallitus, 2013, 3.) Kun rikosilmoitus on kirjattu, käynnistyy esitutkinta, jos syytä epäillä kynnys ylittyy. Esitutkinnan aikana selvitetään puolueettomasti niin rikoksen tekijän puolesta, kuin vastaan vaikuttavat seikat (ETL 4:1).

Rikosepäily voi käynnistää rikosprosessin lisäksi lastensuojeluprosessin. Kun poliisin tietoon tulee epäily lapsen huonoista oloista, on asiasta tehtävä melko matalalla kynnyksellä lastensuojeluilmoitus. Samoin taas kesken lastensuojeluprosessin saattaa viranomaisen tietoon tulla rikosepäily josta heillä on ilmoitusvelvollisuus poliisille, jos kyseessä on seksuaalirikos tai muu kuin lievä rikos (LSL 5:25). Lastensuojeluprosessi ja rikosprosessi ovat tarkoituksiltaan erilaisia. Lastensuojeluprosessissa tavoitteena on ratkaista vaarantavatko lapsen elinolosuhteet hänen kasvun ja kehityksensä. Rikosprosessissa lapsen etu ei ole kokonaan merkityksetön, mutta sen tavoitteena on selvittää mahdollisesti tapahtunut rikos. (Marjomaa & Laakso, 2011, 51-52.)

Ilmoitusvelvollisuus koskee kaikkia muitakin viranomaisasemaan katsomatta, kun on kyse törkeästä rikoksesta. Ilmoittamatta jättäminen on kriminalisoitu rikoslain 15 luvun 10§:n mukaan, jossa kyseiset törkeät rikokset on luetteloitu.

Poliisilain 4 luvun 2§:n mukaan poliisilla on oikeus saada viranomaisilta tarpeelliset tiedot ja asiakirjat, ellei salassapitovelvollisuus estä tietojen antamista. Pääsäännön mukaan terveydenhuollon ammattihenkilöt ovat vaitiolovelvollisia asiakkaiden terveydentilaa koskevista tiedoista niin esitutkinnassa kuin oikeudenkäynnissä. Salassapito väistyy asianomistajan tai hänen laillisen edustajan suostumuksella. Salassapito väistyy myös silloin kuin tutkitaan rikosta, jonka enimmäisrangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta (ETL 7:8, OK 17:12). (Taskinen, 2008, 34.)

Kun esitutkinta on saatu päätökseen, niin aineisto etenee syyttäjälle syyteharkintaan (ETL 10:2). Syyttäjä tekee päätöksen syyttämisestä, tai sitten tekee asiassa syyttämättäjättämispäätöksen. Poikkeuksena tästä on tilanne, kun esitutkinta on jätetty toimittamatta tai jo aloitettu esitutkinta on lopetettu. Esitutkintalain 3 luvun 9§:n mukaan näin voidaan toimia sellaisen rikoksen johdosta, josta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja jota on kokonaisuutena arvostellen pidettävä ilmeisen vähäisenä, jos asianomistajalla ei ole asiassa vaatimuksia. Lapsiin kohdistuvissa rikoksissa kuitenkin edellä mainitut kohdat harvoin täyttyvät.

Esitutkinta voidaan myös rajoittaa esitutkintalain 3 luvun 10§:n mukaan. Tällöin syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, ettei esitutkintaa toimiteta tai se lopetetaan, jos syyttäjä lain nojalla tulisi jättämään syytteen nostamatta eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista.

Esitutkintalain 10 luvun 2§:n mukaan esitutkinta voidaan myös päättää saattamatta asiaa syyttäjän käsiteltäväksi, jos tutkinnassa on selvinnyt, että rikosta ei ole tehty tai ettei asiassa voi nostaa ketään vastaan syytettä tai esittää muuta rikokseen perustuvaa julkisoikeudellista vaatimusta.

3.1.1 Asianosaiset

Asianosaisia ovat esitutkinnassa esitutkintalain 2 luvun 5§:n mukaan asianomistaja, rikoksesta epäilty, sekä muu henkilö, jonka oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin rikos ja sen selvittäminen voivat vaikuttaa. Asianosaisia voi olla samassa rikosasiassa myös useita eri henkilöitä.

Asianomistaja on se, jonka oikeudellisesti suojattua etua rikos välittömästi loukkaa tai vaarantaa. Jos asianomistajana rikosasiassa on lapsi, myös hänen laillinen edustajansa, eli yleensä hänen huoltajansa, on asianomistajana asiassa. (HE 103/2014 vp, 13-14.)

Myös epäiltyä koskevat samat oikeudet ja velvollisuudet, oli hän sitten täysi-ikäinen tai alle 18-vuotias. Alle 15-vuotias ei ole rikosoikeudellisessa vastuussa, vaan hänen kohdallaan on kyse rikollisen teon epäilystä (ETL 3:5). Alle 15-vuotiasta ei voi myöskään pidättää, vangita tai määrätä matkustuskieltoon, koska häntä ei voida asettaa syytteeseen (HE 222/2010 vp, 73).

Rikollisen teon tutkinnassa on esitutkintalain 3 luvun 5§:n mukaan kyse siitä, että esitutkinta suoritetaan sen selvittämiseksi, onko alle 15-vuotias ollut osallisena teossa. Lainvalmistelutöissä on huomioitu, että pykälä koskee tapauksia, jossa epäilty on tekohetkellä alle 15-vuotias riippumatta siitä, minkä ikäinen hän on esitutkintatoimenpiteiden aikaan. Lisäksi lähtökohtana on pidetty, ettei esitutkintaa toimiteta sellaisien tekojen kohdalla, joita tähän ikäryhmään kuuluvat tekevät. (HE 222/2010 vp., 180.) On kuitenkin hyvä huomioida, että poliisin vakava suhtautuminen lapsen tekemään rikokseen on samalla myös ennalta estävää työtä.

3.1.2 Kuuleminen

Lapsen kuulustelun suorittaa poliisihallituksen ohjeen mukaan lasten kuulemiseen perehtynyt tutkija. Resurssien vähyydestä johtuen sellaista ei kuitenkaan ole aina saatavilla. Lapsen kuulustelu voidaan suorittaa myös asiantuntijakuulusteluna yhteistyössä lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen yksikön kanssa lapsen ikä ja kehitysaste huomioon ottaen. Poliisi tekee asiasta virka-apupyynnön. (Poliisihallitus, 2013, 6.)

Lapsen kuulemisessa on noudatettava tiettyä hienotunteisuutta. Kuulemisesta ei saa aiheutua lapselle kohtuutonta haittaa, eikä se saa vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä. Jossain tapauksissa lapsen kuuleminen ei ole mahdollista, kuten esimerkiksi silloin, kun lapsi on niin pieni, ettei hän osaa puhua. (ETL 4:7)

Virka-apuna tehtävät lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen työryhmän tutkimukset ovat osa esitutkintaa. Siksi poliisin tulee osallistua aktiivisesti yhteistyössä kuulemisen toteuttamiseen ja suunnitteluun sekä olla läsnä kuulusteluissa. Kuulustelujen jälkeen keskustellaan koko työryhmän kesken, sovitaan mahdollisista jatkokuulusteluista sekä lausunnon kirjaamisen tarpeesta ja sen laajuudesta. (Ellonen & Rantaeskola, 2016, 38.) Tutkimuksen suorittajataho ei anna poliisin pyytämistä tutkimuksista tietoja asianosaisille, vaan poliisi kokoaa esitutkintamateriaalista pöytäkirjan, josta asianosaiset saavat kopion (Taskinen, 2008, 35).

Asianomistajan oikeudet ja velvollisuudet on kerrottava lapselle ymmärrettävällä tavalla esitutkintalain 7 luvun mukaan. Näistä tärkeimpänä on esitutkintalain 7 luvun 6§:n mukainen totuudessapysymisvelvollisuus, joka tarkoittaa sitä, että asianomistaja voi halutessaan olla kertomatta asiasta, mutta jos hän haluaa puhua, hänen on puhuttava totta.

Nuoren iän tai henkisen toiminnan häiriintymisen takia henkilön kuuleminen kuvataan ja tallennetaan esitutkintalain 9 luvun 4§:n mukaan, jos tallennetta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä. Tallentaminen tarkoittaa sitä, ettei lapsen tarvitse olla oikeudenkäynnissä itse läsnä, joka taas saattaisi aiheuttaa lapsen terveydelle tai kehitykselle haittaa.

Asianomistajaa, jolla ei ole asiassa vaatimuksia, kuullaan Oikeudenkäymiskaaren 17:29§:n mukaan rikosasiassa todistajana. Asia korostuu yleensä lähisuhdeväkivalta-asioissa. Oikeudenkäynnissä todistajana kuultava voi käyttää kieltäytymisoikeuttaan, eli kieltäytyä todistamasta jos asianosaisena on hänen läheisensä tai lähisukulainen. Tuomioistuimien voi kuitenkin Oikeudenkäymiskaaren 17:18§:n mukaan päättää, ettei todistajana kuultavalla läheisellä ole vaitiolo-oikeutta, jos on syytä epäillä ettei hän ole itse päättänyt vaitiolo-oikeuden käyttämisestä. Vastaavia tilanteita saattaa esiintyä, jos toista lapsen vanhemmista epäillään rikoksesta lasta kohtaan, mistä johtuen toisella vanhemmalla ei ole oikeutta käyttää lapsen puolesta puhevaltaa edunvalvojan määräyksen myötä. Tällöin vanhempaa

jota ei epäillä, kuullaan esitutkinnessa esitutkintalain 2:5§:n mukaan asianosaisena, eli muuna henkilönä, jonka oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin rikos ja sen selvittäminen voi vaikuttaa. On johdonmukaista kuulla tällaista henkilöä asianomistajana siitäkin huolimatta, että hänen asemansa muuttuu oikeudenkäynnissä todistajaksi, ellei hän ole esittänyt asiassa vaatimuksia. (Ellonen & Rantaeskola, 2016, 65-66.)

Huoltajaa ei sikäli voi kuulla esitutkinnessa todistajana, koska huoltaja on lapsen laillinen edustaja silloinkin, kun hän ei käytä puhevaltaa rikosasiassa edunvalvojan määräämisen jälkeen (OK 17:18). Huoltajan määrittäminen todistajaksi asettaisi huoltajan jutun ulkopuoliseksi ilman oikeutta saada asiakirjoja asianosaisaseman perusteella (ETL 4:15), eikä hän saisi olla läsnä käräjäoikeuden käsittelyssä kun oman kuulemisensa ajan (OK 17:33a). Tämä on vastoin huoltajan oikeuksia. (Poliisihallitus, 2013, 5.)

Lapsen kuulemisen tallentamisen myötä lasta ei kuulla enää tuomioistuimen käsittelyssä. Siksi on hyvä huomioida kontradiktorisuusperiaatteen toteutuminen, joka tarkoittaa rikoksesta epäillyn oikeutta nähdä häntä vastaan käytettävät todisteet sekä esittää kysymyksiä kuulusteltavalle. Esitutkintalain 9:4§:n mukaan rikoksesta epäillylle on varattava mahdollisuus esittää kysymyksiä kuulusteltavalle kaikista asian selvittämisen kannalta merkityksellisistä seikoista. Nämä seikat tulee siis huomioida jo esitutkinnan aikana lasta kuulusteltaessa, koska lapsi ei ole itse läsnä tuomioistuimessa. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että kuulustelutalenne näytetään epäillylle ja hänen avustajalleen, jonka jälkeen he saavat esittää kysymyksensä. Epäillyn esittämät kysymykset kuitenkin esittää kuulustelija ja tämä kuulustelu myös videoidaan ja tallennetaan. (Ellonen & Rantaeskola, 2016, 83-85.)

Lapsen ollessa rikoksen uhri, joudutaan arvioimaan se, miten lapsen kertomus saadaan esitettyä oikeudenkäynnissä ja se, miten vastaajan kontradiktorisuutta koskeva oikeus saadaan turvattua. Tällainen tilanne on ainutlaatuinen ja aina omalla tapaa poikkeuksellinen, joten se on rakennettu pääosin sille ajatukselle, että lapsen kuuleminen suoritetaan vain kerran mahdollisimman aikaisessa vaiheessa ja että tässä kuulemisessa kertynyt kuva- ja äänitalenne esitetään oikeudenkäynnissä lapsen kertomana. (Ojala, 2012, 222-223.)

Jos kuulusteltava on vajaavaltainen, on pääsääntöisesti hänen huoltajallaan, edunvalvojalla tai muulla laillisella edustajalla oikeus olla läsnä kuulusteluissa. Tämä toteutuu kun lapsi on alle 15-vuotias,. Tutkija voi kuitenkin kieltää laillisen edustajan läsnäolon kuulustelussa, jos tätä epäillään tutkittavana olevasta rikoksesta tai jos läsnäolon voidaan muuten katsoa vaikeuttavan asian selvittämistä. (ETL 7:14) Asian selvittämisen vaikeutumisen voi esimerkiksi olla tilanne, jossa lapsen tulisi kertoa asiasta, jonka kokee häpeällisenä puhua, tai syyttää itseään tapahtuneesta. Vanhempien läsnäolo yleensä vaikuttaa lapseen ja voi vaikeuttaa asian kertomista entisestään. Lapsi saattaa myös yrittää suojella vanhempiaan ja siksi jättää asioita kertomatta. Siksi kuulusteluilmapiiri tulisi luoda lapselle mahdollisimman vapaaksi kertoa asioista. (Ellonen & Rantaeskola. 2016, 85-86.)

3.1.3 Esitutkintayhteistyö

Esitutkintalaki määrää syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen tekemään yhteistyötä. Sen mukaan esitutkintaviranomaisen on viipymättä tehtävä ennakoilmoitus syyttäjälle tutkittavaksi tulleesta rikoksesta (ETL 5:1). Poliisihallituksen ohjeen mukaan ilmoitus on tehtävä, jos asiaan liittyy lapseen kohdistunut seksuaali- tai väkivaltarikos. Ilmoituksen tekee lähtökohtaisesti tutkinnanjohtaja, mutta tutkinnanjohtaja voi myös ohjeistaa tutkijan tekemään sen. (Poliisihallitus, 2013, Liite 1)

Lapseen kohdistunut rikosepäily on moniulotteinen ja liittyy myös lapsen terveyteen ja psykososiaaliseen hyvinvointiin. Siinä on osallisena lapsen lisäksi lapsen muu perhe. Siksi tällaiset tilanteet vaativat moniammatillisuutta eli viranomaisten tekemää yhteistyötä. (Humppi & Ellonen, 2010, 29.)

Syyttäjällä on viimekädessä vastuu siitä, että esitutkinta kelpaa asianmukaisen syyteharkinnan perustaksi ja siitä seuraava rikosasian oikeudenkäynti voi tapahtua keskitetysti ja yhtäjaksoisesti toteutetussa pääkäsitelyssä. Tämä edellyttää esitutkintayhteistyötä, joka turvaa myös esitutkinnan laadun sekä nopean etenemisen. (Ellonen & Rantaeskola, 2016, 19.)

Yhteistyötä tehdään esitutkinnassa myös muiden viranomaistahojen kanssa. Sosiaaliviranomainen saattaa saada esitutkinnan aikana lisää tietoa lapsen oloista, joka voi vaikuttaa myös poliisin tekemään esitutkintaan. Sosiaaliviranomaisen on tuotava nämä

asiat poliisin tietoon ilmoitusvelvollisuuden mukaisesti, oli hän lapsen edunvalvoja asiassa tai ei. (SHAL 18§) Poliisilla on poliisilain 4 luvun 2§:n mukaan päällystään kuuluvan poliisimiehen pyynnöstä oikeus saada viranomaiselta ja julkista tehtävää hoitamaan asetetulta yhteisöltä poliisille kuuluvan tehtävän suorittamiseksi tarpeelliset tiedot ja asiakirjat maksutta ja salassapitovelvollisuuden estämättä, jollei sellaisen tiedon tai asiakirjan antamista poliisille tai tietojen käyttöä todisteena ole laissa nimenomaisesti kielletty tai rajoitettu. Tiedonsaantioikeus ei siis koske pelkästään rikostutkintaa, vaan se on laajempi ja koskee kaikkia poliisin virkatehtäviä (Räty, 2015, 213).

Yhteistyö toimii myös toiseen suuntaan, eli sosiaaliviranomaisella on lakisääteinen oikeus saada muilta viranomaisilta tietoonsa sellaiset seikat, jotka ovat välttämättömiä sosiaalihuollon tarpeen arvioimiseksi, järjestämiseksi ja toteuttamiseksi. (SHAL 20§)

Tyypillinen yhteistyö poliisin ja somaattisten lääkärien kanssa pitää sisällään virka-apupyynnön lapsen tutkimiseen sekä tutkimuksesta kirjoitettuun lääkärintlausuntoon. Yhteistyötä on myös lääkärin konsultointi, jos esimerkiksi poliisi epäroi somaattisen tutkimuksen tarpeellisuutta. Yhteydenpidon jatkaminen somaattisen tutkimuksen jälkeen on tärkeää, sillä poliisi voi saada esitutinnan aikana tietoonsa asioita, jotka ovat hyödyllisiä lääkärin tekemien tutkimushavaintojen syy-yhteyden tulkinnassa. (Ellonen & Rantaeskola, 2016, 37.)

Myös jo edellä mainittu kuulustelujen toteuttaminen yhdessä lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen yksikön sekä poliisin välillä on mainittavaa ja tärkeää yhteistyötä.

3.1.4 Oikeusavustaja

Esitutkintalain 4 luvun 10§ määrää, että asianosaisella on oikeus käyttää valitsemaansa avustajaa esitutkinnassa. Laki oikeudenkäynnistä rikosasiassa 2 luvun 1a§:n mukaan tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan seksuaalirikoksissa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana, sekä väkivaltarikoksissa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välisen suhteen huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna, sekä henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvissa rikoksissa jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna. Yleinen käytäntö on, että edunvalvojana toimii sama

henkilö, joka toimii lapsen oikeusavustajana. Avustajana voi toimia asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja (ETL 11:3).

Lapsiin kohdistuvat väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyt ovat luokiteltavissa varsin vakaviksi rikoksiksi ja lähtökohtaisesti oikeus oikeudenkäyntiavustajaan yleensä täyttyy. Poliisin on myös varmistettava, että lapselle on haettu oikeudenkäyntiavustaja esitutkintaa varten määrätyn edunvalvojan lisäksi heti esitutkinnan alussa. (Ellonen & Rantaeskola, 2016, 71.)

Oikeusavustajan tehtävä on huolehtia lapsen juridisista intresseistä. Oikeusavustajan on siis varmistettava, että lapsen puolesta oikeudenkäynnissä lausutaan kaikki oleellinen vaatimusten esittämisestä loppulausuntoihin. Oikeusavustaja on kuitenkin lausunnoissaan aina sidottu päämiehensä tahtoon, jota edustaa joko huoltaja, edunvalvoja tai 15–vuotta täyttänyt. (Marjomaa & Laakso, 2011, 54-55.) Keskeisin ero edunvalvojan ja oikeusavustajan tehtävissä on siis lapsen puhevallan käyttäminen, joka tarkoittaa sitä että edunvalvojalla on oikeus tehdä päätöksiä lapsen puolesta. Avustaja toimii päämiehen valtuutuksen nojalla ja on näin sidottuna edustettavan henkilönsä tahtoon. Avustajan tehtävä on huolehtia, että lapsen kuulusteluissa selvitetään rikosasian kannalta olennaiset oikeudelliset vaatimukset sekä huolehtia tunnusmerkistön selvittämisen kannalta oleellisten seikkojen esilletulo esitutkinnassa. (Tuominen, 2011, 34.)

3.1.5 Lastensuojeluilmoitus

Rikosepäily voi tulla ensin sosiaalitoimen tai terveydenhuollon ammattilaisen tietoon, jolloin heillä on asiasta ilmoitusvelvollisuus poliisille. Jos taas rikosepäily tulee ensin poliisin tietoon, tekee poliisi lisäksi asiasta lastensuojeluilmoituksen kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle. (Ellonen & Rantaeskola, 2016, 25.)

Lastensuojelulain 25§:n mukaan sosiaali- ja terveydenhuolto tai lasten päivähoidon, opetustoimen, nuorisotoimen, poliisitoimen, Rikosseuraamuslaitoksen, palo- ja pelastustoimen, sosiaalipalvelujen, lasten päivähoidon tai terveydenhuollon palvelujen tuottajan, opetuksen tai koulutuksen järjestäjän, seurakuntaan tai muu uskonnollinen yhdyskunta, vastaanottokeskuksen tai järjestelykeskuksen, hätäkeskustoimintaa harjoittava yksikön, koululaisen aamu- tai iltapäivätoimintaa harjoittava yksikön, tullin, rajavartiolaitoksen, ulosottoviranomaisen tai kansaneläkelaitoksen palveluksessa oleva,

vastaavissa tehtävissä toimeksiantosuhteessa tai itsenäisenä ammatinharjoittajana toimiva sekä kaikki terveydenhuollon ammattihenkilöt ovat velvollisia salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Kynnys ilmoitukselle tulee siis olla mahdollisimman pieni, koska ilmoituksen edellytyksenä on huoli lapsesta. LSL 25§ velvoittaa henkilön salassapitovelvollisuuden estämättä tekemään ilmoituksen rikosepäilystä poliisille, jos kyseessä on seksuaalirikos tai henkeen ja terveyteen kohdistunut rikos, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta.

3.2 Edunvalvoja

Suomessa 18 vuotta täyttänyt henkilö on ikänsä puolesta täysvaltainen ja voi näin käyttää puhevaltaansa täysimääräisesti oman etunsa valvonnassa. Alle 18-vuotias on ikänsä puolesta vajaavaltainen. Vajaavaltainen tarvitsee ulkopuolisen henkilön valvomaan tosiasiallisen etunsa toteutumisesta eri yhteyksissä. Tällaista henkilöä kutsutaan edunvalvojaksi. (Marjomaa & Laakso, 2011, 38.)

15–18 vuotias lapsi käyttää asianomistajana itsenäistä puhevaltaansa rinnakkain edunvalvojansa kanssa henkilöään koskevissa asioissa (OK 12:1). Tätä kutsutaan rinnakkaiseksi puhevallaksi. Alle 15-vuotiaalla ei ole rinnakkaista puhevaltaa, mutta hänellä on oikeus tulla kuulluksi asiassa (LOS, 12 artikla). Alaikäisen lapsen edunvalvojana ja siten myös puhevallan käyttäjänä toimii hänen huoltajansa tai huoltajat (HolhTL 4§). Jos siis lapsen molemmat vanhemmat ovat hänen huoltajiaan, heillä molemmilla on oikeus puhevallan käyttöön.

Lähtökohtaisesti vanhemmat ovat lapsen huoltajia ja valvovat lapsensa edun toteutumisesta. Lapsen huoltajana saattaa toki toimia joku muukin kun hänen vanhempansa, kuten esimerkiksi lapsen isovanhempi. Joissain tapauksissa kuitenkin lapsen huoltaja tai huoltajat voivat olla joko esteellisiä tai kykenemättömiä toimimaan lapsen edunvalvojana ja eivät näin pysty käyttämään puolueettomasti ja objektiivisesti rinnakkaista puhevaltaansa. Näissä tapauksissa lapselle määrätään edunvalvoja (OK 12:1,

OK 12:2, ROL 1:4 ja ETL 4:8). Edunvalvojaa kutsutaan joissain yhteyksissä edunvalvojan sijaiseksi, koska edunvalvoja määrätään usein huoltajan tilalle.

Edunvalvoja määrätään esitutkintalain 4 luvun 8§:n mukaan voimassa olevaksi kyseisen rikosasian käsittelyn loppuun saakka, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu. Tämä tarkoittaa sitä, että kun rikosprosessi loppuu, loppuu myös kyseinen edunvalvojamääräys. Rikosprosessi loppuu lainvoimaiseen tuomioon, mutta se voi loppua jo ennen syyttäjän syyteharkintaa esitutkintalain 10 luvun 2§:n mukaan, esimerkiksi rajoitus- tai keskeytyspäätöksellä, tai syyttämättäjäättämispäätökseen.

Sosiaalihuollon viranomainen on velvollinen ryhtymään toimenpiteisiin edunvalvojan määräämiseksi, kun hän saa tietoonsa rikosepäilyn, jonka vuoksi lapsen vanhempi tai muu huoltaja on esteellinen (SHAL 10§). On tarkoituksenmukaista, että lapsella on sama edunvalvoja sekä mahdollisessa lastensuojelu- että rikosprosessissa. Mahdollisesti tarvittavia lastensuojelullisia toimenpiteitä harkittaessa, perusteena on osaltaan esitutkinnan antama todenkuva lapsen kokemuksista. Esitutkinnan ajaksi lastensuojelu voi tarvittaessa suositella, että lapsen ja hänen vanhempiansa tapaamisia rajoitetaan tai että ne toteutetaan valvottuina. (Taskinen, 2008, 32-33.)

Vaikka puhevallan käyttämiseen määrätään edunvalvoja, ei se muuta vanhempien asemaa huoltajana ja siten laillisena edustajana. Huoltajan ominaisuudessa vanhemmilla on edelleen oikeus saada tietoa esitutkinnasta ja sen tilasta. Jos lapsen huoltaja kuullaan todistelutarkoituksessa asianomistajan asemassa muuna henkilönä, tuomioistuin voi oikeudenkäymiskaaren 17:50§:n mukaan sallia, että asianomistaja, jolla ei ole asiassa vaatimuksia, on läsnä asian käsittelyssä ennen kuin hänet kuullaan todistelutarkoituksessa. Vaikka tällaista huoltajaa kuullaan todistajana, on perusteltua, että hänellä on lapsen huoltajana oikeus osallistua käsittelyyn muita todistajia laajemmin. (Ellonen & Rantaeskola, 2016, 66-67.)

3.2.1 Edunvalvojan hakeminen

Tutkinnanjohtajan on tehtävä tuomioistuimelle hakemus edunvalvojan määräämisestä alle 18-vuotiaalle, jos on perusteltu syy olettaa, että lapsen vanhemmat eivät voi toimia lapsen edunvalvojana. Esitutkintalain 4 luvun 8§ määrää, että tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle edunvalvoja näissä tilanteissa. Rikosprosessin käynnistyttyä

arviointi sekä hakeminen on tapahduttava mahdollisimman nopeasti. On siis tärkeää osata tunnistaa tilanteesta, että lapsi tarvitsee puolueettoman edunvalvojan. Edunvalvontapäätöksestä tulee liite esitutkintapöytäkirjaan.

Lastensuojeluprosessissa lapselle määrätään edunvalvoja lastensuojelulain perusteella, mutta rikosasiassa edunvalvojan määräämiseen voidaan käyttää esitutkintalain 4 luvun 8 §:ä (Tuominen, 2014, 9). Edunvalvojan sijainen voidaan määrätä myös holhustoimesta annetun lain 11§:n mukaan. Pykälän mukaan tuomioistuin voi määrätä edunvalvojalle sijaisen, jos edunvalvoja ei voi edustaa päämiestään Holhustoimesta annetun lain 32 §:n 2. momentin mukaisessa eturistiriitatilanteessa. 2. momentin mukaan edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään, jos vastapuolena on edunvalvoja itse, edunvalvojan puoliso tai lapsi taikka joku, jota edunvalvoja edustaa.

Arvioinnin edellytyksenä on kysymys, syntyykö tilanteesta eturistiriitaa lapsen ja huoltajan välille jos rikoksesta epäilty on muu kuin lapsen vanhempi. Kyseessä voi olla esimerkiksi tilanne jossa rikoksesta epäiltynä on joku muu huoltajan läheinen, johon vanhemmalla on jonkinlainen lojaliteettivelvoite. Jos arvioinnin tulos on ettei eturistiriitaa synny, tarvetta edunvalvojan sijaiselle ei ole. Jos eturistiriitaa kuitenkin syntyy, eli huoltaja ei halua vaatia rangaistusta tai korvausta, tai vaikeuttaa jollain tapaa asian selvittämistä, huoltaja on esteellinen toimimaan edunvalvojana. (Tuominen, 2014, 22-23.)

Esteellisyys tarkoittaa jonkun tietyn henkilön sopimattomuutta osallistua asian käsittelyyn tai ratkaisemiseen. Missään laissa ei kuitenkaan oteta kantaa huoltajan esteellisyyteen. Näissä tilanteissa on sovellettava lapsen laillisen edustajan puolueettomuuden vaarantamiseen liittyvät erityissäännökset. Nämä määrittävät esimerkiksi lastensuojelulain 22§:ssä: Lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos: 1) on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa; ja 2) edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi. (HE 222/2010 vp, 47-48.)

Esteellisyyssäännös koskee muitakin kuin lapsen huoltajia. Myös edunvalvojaksi haettava henkilö voi olla esteellinen, jos esimerkiksi rikosasiassa on asianosaisena hänen

lähiomaisensa tai jos hän on itse asianosaisena rikosasiassa (HolhTL 32§). Esteellisyys säännös koskee myös esitutkintaan osallistuvaa virkamiestä (ETL 2:7).

Edunvalvojan määräämistä voi esittää myös syyttäjä, holhousviranomaisena toimiva maistraatti, tai sosiaalihuollon toimielin, kuten sosiaaliviranomainen (ETL 4:8). Hakemus tehdään silloin, kun joku edellä mainituista tahoista toteaa, että lapselle tarvitaan edunvalvojan sijainen eturistiriidan vuoksi. Tämä on säädetty esitutkintalakiin tarkoituksenaan nopeuttaa esitutkintaa. Hakemuksen käsittelee käräjäoikeus ja monissa käräjäoikeuksissa prosessi kestää pitkään. (Tuominen, 2014, 27-28.)

Lähtökohtaisesti silloin, kun sosiaaliviranomainen päättää tehdä tutkintapyynnön poliisille, hänen tulisi itsenäisesti harkita, käynnistetäänkö edunvalvojan määräämisen menettely. Pelkästään vanhempien erimielisyys heidän ja lapsen edun välillä ei edellytä edunvalvojan määräämistä. Jos kuitenkin jompikumpi tai molemmat vanhemmat ovat rikoksesta epäiltyjä, täytyy lastensuojelulain 22 §:n lisävaatimus, eli asian selvittäminen tai muutoin lapsen edun turvaaminen edellyttää edunvalvojan määräämistä. (Tuominen, 2014, 18-19.)

Jos edunvalvontahakemus tulee muilta kun lapsen vanhemmilta eikä sisällä ehdotettua edunvalvojaa, etsii maistraatti sopivan edunvalvojan. Lisäksi maistraatti lähettää vanhemmille ja 15 vuotta täyttäneelle asianosaiselle kuulemiskirjeen, jossa varataan mahdollisuus antaa lausuma edunvalvojan sijaisen määräämisestä. Tämä tulee huomioida hakemuksen jättämisen ajankohdassa, koska tiedon liian aikainen antaminen epäillylle saattaa vaikeuttaa tutkintaa. Näissä tapauksissa hakemuksessa pyydetään käräjäoikeutta nimeämään edunvalvoja väliaikaisena ilman vanhempien kuulemista. Menettelytapaa voi suositella tutkinnan turvaamisen näkökulmasta. Vanhemmat kuullaan myös tässä tapauksessa, mutta myöhemmässä vaiheessa. (Ellonen & Rantaeskola, 2016, 70.) Käräjäoikeus voi siis määrätä edunvalvojan myös ilman huoltajien tai lapsen suostumusta, jos asia ei siedä viivytystä (HolhTL 79§). Edunvalvojahakemus lähetetään hyvin perusteltuna ja tutkinnanjohtajan allekirjoittamana lapsen kotipaikkakunnan käräjäoikeuteen.

Huoltajien ja lapsen suostumus kysytään edunvalvojan määräämiseen, eli heillä on oikeus tulla asiassa kuulluksi (HolhTL 73§). Suostumus olisi hyvä saada kirjallisena ja sen voi esimerkiksi kirjata kuulustelukertomukseen auki, ellei se haittaa tutkintaa.

3.2.2 Edunvalvojan tehtävät

Edunvalvojan tärkein tehtävä on käyttää lapsen puhevaltaa. Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1§:n mukaan vajaanvaltaisen ollessa asianosaisena riita-asiassa tai asianomistajana rikosasiassa, vajaanvaltaisen puhevaltaa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Alaikäisen henkilöönsä koskevassa asiassa, vajaanvaltaisen puhevaltaa käyttää kuitenkin huoltaja tai muu laillinen edustaja. Edunvalvojan tehtävä on huolehtia, että lasta kuultaessa esitutkinnassa selvitetään rikosasian kannalta olennaiset seikat tapahtumien kulusta, lapsen edun mukaisesti (Tuominen, 2011, 34). Tämä on toisaalta myös avustajan tehtävä. Tilanteessa, jossa edunvalvoja ja päämies ovat puhevaltaa käyttäessään eri mieltä, päämiehen kanta on ratkaiseva, mikäli hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen (OK 12:1a).

Edunvalvojan ensimmäinen tehtävä edunvalvontahakemuksen saatuaan on arvioida, voiko hän toimia kyseisen lapsen puolueettomana ja objektiivisena edunvalvojana ja siten antaa suostumuksensa tehtävään. Edunvalvojan sopivuutta arvioidessa on otettava myös huomioon edunvalvojaksi esitetyn taito ja kokemus, sekä tehtävän laajuus ja laatu. Edunvalvojan tehtävänä on rikosprosessissa esittää syytepyyntö eli vaaditaanko tekijälle rangaistusta, sekä esittää korvausvaatimus lapsen puolesta (Poliisihallitus, 2013, 5). Jos oikeusavustajaa ei ole vielä haettu, kuuluu myös sen hakeminen edunvalvojan tehtäviin. (Marjomaa & Laakso, 2011, 108.)

Edunvalvoja kirjataan rikosilmoitukseen edustamaan lasta asemaan muu. Esitutkintapöytäkirja ei lähde syyttäjälle ilman edunvalvojan kuulustelua, jossa hän esittää rangaistus- ja korvausvaatimuksensa asianomistajan kuulustelulomakkeelle (Poliisihallitus 2013, 5). Asianomistajan kuulustelulomake täytetään niin, että alkuun kirjataan asianomistajan tiedot niille osoitetuille paikoille. Tämän jälkeen tulee asianomistajan edustajan tiedot, joihin kirjataan edunvalvojan tiedot niille osoitetuille kohdille.

Edunvalvontaprosessi ei voi käytännössä alkaa ennen kuin edunvalvontapäätös on tehty ja ongelmatilanteeksi onkin muodostunut käräjäoikeudesta hitaasti saatava edunvalvontapäätös. Jos kuitenkin esitutkinta on asiassa jo käynnistynyt, on edunvalvoja syytä ottaa silti mukaan kuulusteluihin, sekä siten myös antaa hänelle tiedoksi esitutkinnassa ilmi tulleet seikat. (Marjomaa & Laakso, 2011, 107.) Tämä on toisaalta

ristiriidassa sen kanssa, että jos edunvalvontapäätöstä ei ole saatu, ei henkilöllä ole vielä toimivaltaa eikä puhevaltaa lapsen puolesta.

Jos lapsella on rikosprosessin rinnalla ollut käynnissä jo lastensuojeluprosessi, edunvalvoja huolehtii, että tieto rikosasiasta menee myös lastensuojeluun. Jos taas lapsella ei ole ollut lastensuojelun asiakkuutta, edunvalvojan tehtävänä on myös poliisin rinnalla arvioida, onko lapsi lastensuojelun tarpeessa ja tarvittaessa ottaa yhteyttä lastensuojeluun. (Marjomaa & Laakso, 2011, 109-110.)

Poliisin erikoissairaanhoidolle tekemän virka-apupyynnön perusteella lapselle voidaan tehdä rikostutkinnan kannalta tarpeellisia ja välttämättömiä somaattisia ja psykologisia tutkimuksia. Näiden tutkimusten tekemiseen edellytetään huoltajan suostumusta, mutta jos huoltajan sijasta lapsen etua valvoo edunvalvoja, edunvalvoja päättää asiasta. (Räty, 2015, 208.)

Edunvalvojan tehtävä on huolehtia lapsen saamasta tuesta myös rikosprosessin jälkeen (Marjomaa & Laakso, 2011, 110). Tätä saattaa vaikeuttaa se, että edunvalvojan palkansaanti loppuu silloin kun rikosprosessi päättyy.

Pelastakaa lapset ry:n projektivastaavan Hanna Tulensalon mukaan edunvalvojan tehtäviin kuuluu lapsen tutustuminen. Tähän vaikuttaa hänen mukaansa se, onko lapsella lastensuojelun asiakkuutta ennestään, eli löytyykö lapsesta esitietoja. Tulensalon mukaan lapsi tulee myös tavata 1-3 kertaa, jolloin tulee tutustua lapseen sekä hänen arkeensa. Tulensalo huomauttaa, ettei edunvalvojan tule paneutua epäiltyyn rikokseen, mutta jos asia tulee lapsen kanssa esille, tulee edunvalvojan käsitellä aihetta siitä näkökulmasta, millaisia tunteita ne lapsessa herättävät. (Marjomaa & Laakso, 2011, 107-108.)

4 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimustulokset on koottu tutkimuskysymysten mukaisessa järjestyksessä syntyneistä teemoista. Tutkimustuloksissa perehdytään asiantuntijoiden teemahaastattelujen avulla kerättyyn tutkimustulokseen sekä Pelastakaa lapset ry:n tekemään, lastensuojelun edunvalvontahankkeeseen liittyvää tutkimusta, missä käsiteltiin osana tandem-mallia. Asiantuntijat toimivat eri alueilla, joten tutkimusotetta ei voi rajata alueellisesti.

Tutkimusaineistoa kertyi runsaasti. Analyysiprosessin alussa olikin tärkeää rajata, että mikä on oleellista analysoida tutkimuksen kannalta ja mikä ei. Laadullinen analyysi on edennyt Hirsjärven ja Hurmeen kuvaamalla tavalla; laadullinen analyysi alkaa jo haastatteluissa, kun tutkija voi itse tehdä havaintoja ilmiöstä niiden toistuvuuden ja erityispiirteiden perusteella. Laadullinen aineisto säilytetään sanallisessa muodossa ja siten analysoidessa materiaalia, se tehdään lähellä sen asiayhteyttä. Aineiston analyysissä käytetään päättelyä, jossa aihealueittaiset merkitykset pyritään tiivistämään lyhyempään, sanalliseen muotoon. (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 136-137.)

Teemat on jaoteltu alaotsikkoihin niin, että ne vastaavat tutkimuskysymyksiin. Alaotsikoiden alle on koottu niin tandem-mallin kannalta hyödylliset kuin haitalliset seikat.

4.1 Edunvalvojan ja avustajan roolit sekä näkökulmaerot

Edunvalvojan ja avustajan tehtävät poikkeavat toisistaan merkittävästi, koska ne ovat erilaisia sisällöltään. Näkökulmaeroja oli paljon eri toimijoiden roolien välillä. Esitutkintaa tekevän poliisin kokemusten perusteella edunvalvojan ja avustajan tehtävät eivät sekoitu toisiinsa. Rantaeskola toi taas esille, että edunvalvoja käyttää puhevaltaa huoltajan sijasta, joka on täysin eri tehtävä kuin avustajalla, jolloin tavallisessa mallissa ei välttämättä tiedosteta mikä on edunvalvojan ja mikä avustajan tehtävää (Rantaeskola 2017). Tavallisessa mallissa molempia rooleja hoitanut asianajaja tunnisti roolien sekoittuvan.

”Tehtävät ovat pitkälti rinnakkaisia, joten kyllähän ne sekoittuvat. Riippuu varmasti paljon henkilöstä, että aiheutuuko siitä haittaa. En voi puhua kuin omasta puolestani, mutta tiedostan edunvalvojana sen, että minun tulee olla lapsen ääni ja ottaa lapsen etu huomioon. Toisaalta teen sen avustajanakin.”
(Kiiski 2017.)

Roolierojen jakautumisen ymmärtäminen on ilmeisen tärkeää riippumatta siitä, mitä mallia hyödynnetään. Eturistiriita saattaa syntyä siitä kun päämies on sama, mutta tehtävät ovat erilaiset edunvalvojana ja avustajana. Edunvalvoja voi joissain tilanteissa olla eri mieltä kuin päämiehensä ja hänen myös täytyy olla eri mieltä, jos se on lapsen edun mukaista. Avustaja taas on sidottu päämiehen tahtoon. (Rantaeskola 2017.)

Esille tuli joidenkin kritisoivan sitä, etteivät tavallisessa mallissa toimivat avustajat ole sosiaalipuoleen orientoituneita. Kinnusen mukaan poliisin näkökulmasta sosiaalityöntekijään ollaan joka tapauksessa yhteydessä heti lapsen kohdistuneen rikosepäilyn ilmi tullessa. He hoitavat jatkossa lapsen sekä lapsen perheen tarvitseman tuen. Kinnunen kertoi käyttävänsä mielellään esitutkinnassa edunvalvojaa, joka voi toimia myös avustajana oikeudenkäynnissä. Edunvalvojan edellytyksenä on halu työskennellä lasten kanssa vastaavassa mallissa, ja he tulevatkin lasten kanssa hyvin toimeen. Tällainen laillisen koulutuksen saanut edunvalvoja osaa Kinnusen kokemuksen mukaan valvoa lapsen edun loppuun asti sekä toimii prosessissa juridisesti oikein. (Kinnunen 2017.)

”Mietin niiden koulutusta, että onko niin sanottu siviilihenkilö tarpeeksi pätevä hoitamaan edunvalvontaa. Asianajajalla tai avustajalla on kuitenkin aika kovat kriteerit ja koulutukset siihen.” (Kinnunen 2017.)

Lasten edunvalvonnan koordinaattorin Heikkilän mukaan edunvalvojalla ja avustajalla on oltava riittävä ymmärrys tandem-mallin periaatteista. Hänen kokemuksiansa mukaan malli toimii, kun edunvalvojan ja avustajan lapsiasioiden tuntemus on laajaa. Ongelmaksi heidän välillään voisi kuitenkin muodostua yhteistyö sekä työnjako. Oikeusavustajalla on juridinen pätevyys lapsen oikeuksien kannalta, kun taas edunvalvojalla tulisi olla laaja kokemus perheiden ja lasten kohtaamisesta, sosiaali- ja lastensuojelutyön tunteminen sekä kokemus vuorovaikutuksesta lasten ja perheiden kanssa. (Heikkilä 2017.)

Edunvalvojan ja avustajan rinnakkain toimimisessa nousi useasti esille heidän tekemänsä yhteistyö. Tandem-mallissa edunvalvoja ja avustaja on työskentelypari ja mallin toteutumisen edellytys on heidän puheyhteys. Puheyhteyden puuttuminen ilmenee suurimpana ongelmana. Työskentelyn ehdoton edellytys on, että ensimmäisenä sovitaan miten työskennellään. (Rantaeskola 2017.)

Poliisin kanssa työskentelee enemmän edunvalvoja, siksi hänen on oltava tietoinen esitutinnan eri vaiheista. Edunvalvoja tiedottaa avustajaa näistä asioista ja avustaja tilaa yleensä esitutkintapöytäkirjan heti sen valmistuttua. (Heikkilä 2017.)

Tavallisessa mallissa toimiva henkilö, joka hoitaa sekä edunvalvojan että avustajan tehtävää, ei välttämättä edes tapaa lasta. Siten lapsen tuominen rikosprosessiin jää olemattomaksi. (Rantaeskola 2017.) Tavallisen mallin hyöty voi olla kuitenkin se, että avustajana oikeudenkäynnissä toimiva on oikeasti kartalla lapsesta, koska on toiminut myös hänen edunvalvojanaan. Kinnusen mielestä silloin hän pystyy paremmin vetoamaan oikeisiin seikkoihin. (Kinnunen 2017.)

Lastensuojelun edunvalvontahankkeen toiminnasta suoritettiin ulkoinen arviointi Kehityspiikki Oy:n toimesta vuosina 2008 ja 2009, jossa arvioitiin muun muassa tandemmallin toimivuutta. Arvioinnissa haastateltiin kahta paria, jotka ovat toimineet yhteistyössä edunvalvojana ja oikeusavustajana, sekä heidän tapauksiinsa liittyviä käräjäoikeuden tuomareita. Arviointi osoitti, että parhaimmillaan edunvalvoja ja oikeusavustaja täydentävät toisiaan merkittävällä tavalla. Sosiaalityön taustan omaava henkilö toimii juridisen prosessin ja lapsen kokemuksen tulkkina, mutta ei voi kuitenkaan toimia ilman oikeusavustajaa. Ilman edunvalvojaa juridinen prosessi voi jäädä lapselle selittämättömäksi. (Marjomaa & Laakso, 2011, 138.)

Oikeusavustajan näkökulmasta edunvalvoja tuottaa tietoa ja havaintoja juridisen prosessin tueksi, esimerkiksi vahingonkorvausvaatimusten perusteista silloin kun ne eivät ole todistusaineistolla todennettavissa. Oikeusavustajat eivät miellä prosessin jälkeen tapahtuvaa työskentelyä omakseen. He saattavat pitää sitä vaikeana ja lasta haavoittavana. Esimerkiksi uhrin kokemuksen juridisen näkökulman selkeyttäminen saatetaan kokea psykiatrisen hoidon tielle astumisena. Silloin erillisestä edunvalvojasta on suuri apu oikeusavustajalle. (Eml, 138-139.)

Tuomarit eivät tunnista edunvalvojan toimenkuvaa prosessissa, eli esimerkiksi ennen oikeudenkäyntiä tapahtuvaa edunvalvontaa. Tuomareiden näkökulmasta keskeisintä tässä prosessissa on juridisen prosessin häiriöttömyys ja vaivattomuus. Häiriöt mielletään toiminnaksi jolloin tuomari joutuisi ohjaamaan prosessia. Lisäksi on tärkeää varmistaa, ettei prosessissa tapahdu kenenkään taitamattomuuden tai tietämättömyyden vuoksi oikeudenmenetystä. (Eml, 139.)

Näkökulmaerot korostuvat tandem-mallin toteuttamisessa, joka ilmenee myös lapsen edun arvioinnissa. Esimerkiksi lastensuojelussa voidaan katsoa, että on lapsen edun mukaista ettei lasta kiusata rikosprosessissa selvitettävillä asioilla (Rantaeskola 2017).

”Lääkärintlausunto on ehdoton näissä tilanteissa, jotta lapsen edun kannalta parhaan ratkaisun arvioi asiantuntija. Lapsen edun ilmentymisessä on monta näkökulmaa, riippuen siitä puhutaanko lapsen edusta lastensuojelussa vai rikosprosessissa.” (Rantaeskola 2017.)

Asianajajat edunvalvojina näkivät tärkeimmäksi onnistumisen kriteeriksi juridisen prosessin näkökulmasta varmistaa, että oikeusprosessi etenee oikein ja siinä ei tapahdu aiheettomia oikeudenmenetyksiä. Edunvalvontahankkeen tekemässä tutkimuksessa haastatelluille edunvalvojina toimineille juristeille oli yhteistä arkuus kommunikoida lasten kanssa arkoina tai vaikeina pidetyistä asioista. Sosiaalityön näkökulmasta onnistumisen kriteeriksi nähtiin mahdollisuutena saada lapsen ääni ja oikeudet positiivisella tavalla esille ja että edunvalvonta kytkeytyi tiiviisti myös lastensuojeluprosessin eri vaiheisiin. Lapsen kanssa työskentelyyn liittyy lasten hämmennyksen ja tuntemusten käsittely lapsen kanssa ja lapsen äänen esille saamisen nähtiin eheyttävän lapsen ajattelua. (Marjomaa & Laasko, 2011, 134-135.)

4.2 Edunvalvonnan toteutus

Edunvalvoja määrätään aina tiettyjen edellytyksien täytyessä lapselle rikosprosessissa, käytetystä mallista riippumatta. Pääosassa tandem-mallissa voisi nähdä olevan lapsen edunvalvonta. Edunvalvojan hakemiseen liittyy tiettyjä eroavaisuuksia. Esitutkinnan näkökulmasta ilmeni edunvalvojan hakemisen arvioinnin haasteellisuus. Jos rikoksen

selvitysolosuhteet ovat sellaiset joista voidaan päätellä, että kyseinen juttu ei etene oikeuteen, ei edunvalvojaa haeta. Lapsiin kohdistuvat rikokset ovat kuitenkin yleispiirteiltään sellaisia, että ne yleensä etenevät oikeuteen asti. (Kinnunen 2017.)

”Sehän siinä vaikeaa on, kun jutun lukee paperilta, niin ei voi tietää onko siinä kyse jostakin isommasta, vai vaan pienestä tukistamisesta. Sen takia lapsi kuullaan mahdollisimman nopeasti ja ikävä kyllä edunvalvoja ei yleensä siihen kerkeä. Sen perusteella mitä lapsi meille kertoo, katsotaan lähdetäänkö juttua viemään eteenpäin ja siinä vaiheessa haetaan myös edunvalvojaa.” (Kinnunen 2017.)

Edunvalvojahakemuksen ongelmaksi ilmeni edunvalvontapäätöksen hidas saaminen käräjäoikeudelta. Eri alueiden toimijoilla on kokemus eri käräjäoikeuksista, mutta käräjäoikeudesta riippumatta päätöksen saamiseen kului jokseenkin sama aika. Nopeimmillaan päätöksen sai muutamassa päivässä, mutta keskimäärin prosessi kestää jotakin viikkoja (Kinnunen 2017, Kiiski 2017). Normaalisti päätöksen saaminen voi kestää 3-4 päivää ja se on silloin auttamattomasti liian paljon (Rantaeskola 2017).

Edunvalvontahakemuksen käytännöissä oli myös suuria eroja. Esitutkinnan näkökulmasta pidettiin tärkeänä, että vanhemmat antavat suostumuksensa edunvalvojan hakemiseen. Käräjäoikeus on erityisen tarkka, että suostumus on heiltä kysytty ja käytännössä suostumuksen vanhemmilta saa aina, kun asian osaa heille esittää oikein (Kinnunen, 2017). Tutkinnanjohtajan hakemaa edunvalvonnan väliaikais määräystä pitäisi esitutkinnassa hyödyntää enemmän (Rantaeskola 2017).

”Väliaikais määräystä voidaan hakea esimerkiksi kun on kyse siitä että rikostutkinta voi vaarantua sillä että huoltaja saa tietää asiasta, eli silloin yleensä asutaan samassa taloudessa rikoksesta epäillyn kanssa. Väliaikais määräys voidaan hakea kuulematta huoltajia, joka nopeuttaa prosessia huomattavasti.” (Rantaeskola 2017.)

Hidasta prosessia täytyy joissain tapauksissa yrittää jouduttaa. Se onnistuu esimerkiksi liittämällä huoltajien suostumukset liitteeksi edunvalvontahakemukseen (Heikkilä 2017). Jouduttaminen onnistuu myös ottamalla yhteyttä käräjäoikeuteen ja pyytämällä asian nopeaa ratkaisua (Kiiski 2017). Lapsi tulee kuulla mahdollisimman nopeasti rikosepäilyn ilmi tulemisesta, kuitenkin viimeistään kolmen viikon kuluessa, joten edunvalvontapäätös harvoin kerkeää tulla siihen mennessä (Kinnunen 2017).

Yhteisesti nähtiin, että lapsi otetaan hyvin rikosprosessiin mukaan käytössä olevasta mallista riippumatta, eikä lapsen puhevallan käyttämisessä nähty olevan ongelmia. Lapsen mielipide tulee kuultua ja hänen kanssaan keskustellaan rikosprosessissa tapahtuvista asioista.

Koska lapsella on oikeus osallisuuteen häntä koskevassa asiassa, tämä toteutuu Hanna Tulensalon mukaan parhaiten silloin, kun lapsella on hänen puhevaltaansa käyttämässä kyseisen lapsen kanssa työskentelyyn perehtynyt edunvalvoja. Tulensalon mukaan tällaisen edunvalvojan tehtävä on ylläpitää lapsen näkökulmaa koko prosessin ajan sen eri vaiheissa, sekä vaikuttaa prosessiin niin, että se on mahdollisimman lapsiystävällinen. (Marjomaa & Laakso, 2011, 106.)

Lapsen edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa joko sijasta tai ohella, jos lapsi on yli 15-vuotias ja ymmärtää asian merkityksen. Niissä tilanteissa, joissa ristiriita syntyisi, esitutkinnassa kirjataan molempien, päämiehen sekä edunvalvojan näkemykset esille. Viime kädessä tuomioistuimessa ratkaistaan, kumman näkemys on ratkaiseva. Ja jos päämies on kyennyt ymmärtämään asian merkityksen, niin silloin hänen kantansa on ratkaiseva. (Rantaeskola 2017.)

”Esimerkkinä puhevallan käytöstä voin tuoda esille kysymyksen oikeudenkäynnin ja aineiston salaamisesta. Keskustelen lapsen kanssa asiasta ja kerron salaamisen hyödyt ja suojelutarkoituksen, mutta kerron myös sen, että salaaminen saattaa aiheuttaa pitkäkestoisen huhujen leviämisen, joka taas ei välttämättä ole lapsen edun mukaista. Toistaiseksi olemme sopuun päässeet. Tandem-mallissa minun pitäisi tyytyä edunvalvojan päätökseen asiasta, vaikka avustajana olisinkin siitä eri mieltä.” (Kiiski 2017.)

”Käyttämäni edunvalvojat käyvät lasten kanssa läpi, mitä mieltä he ovat ja siten yrittävät päästä heidän kanssaan yhteisymmärrykseen. Yleensä rikokset jotka heihin on kohdistunut on niin vakavia, että kyllä lapsetkin haluavat oikeutta ja sitä että se loppuu. Varsinkin nykyaikana lapset ovat hyvin valveutuneita omista oikeuksistaan.” (Kinnunen 2017.)

Rantaeskola toi kuitenkin esiin puhevallan käytössä edunvalvojan roolin lapsen tosiasiallisen edun toteuttajana ja siten edunvalvojalle kuuluvan ammattitaidon toteuttamisesta asiassa. Esimerkiksi voimakastahtoisen lapsen kohdalla saattaisi syntyä erimielisyys rangaistus- tai vahingonkorvausvaatimuksesta, jos rikoksesta epäilty on joku lapsen lähipiiristä, lapsella ja edunvalvojalla saattaa siten olla eri intressit asiassa. (Rantaeskola 2017.)

4.3 Yhteistyön toteutuminen

Yhteistyötä edunvalvojan ja avustajan tuotiin vahvasti jo esille. Tärkeänä tekijänä lapsen edunvalvonnan kannalta katsottiin myös yhteistyö sosiaaliviranomaisen kanssa. Sosiaaliviranomaiseen ollaan yhteydessä heti rikosprosessin alusta alkaen sen loppuun saakka ja sosiaaliviranomainen hoitaa lapsen edun vaatimat jatkotoimenpiteet. Yhteistyöllä sosiaaliviranomaisen kanssa saadaan paljon taustatietoa lapsesta, jolla voi olla merkitystä rikostutkinnan suuntaamisessa, kuten esimerkiksi meneillään olevasta huoltajuuskiistasta. Myös terveydenhoitupuolen kanssa yhteistyö toimii hyvin. Salassapitosäännöksiin ei vedota enää, koska lapsiin kohdistuvat rikokset ovat niin vakavia. Muuallakin nähdään, että lapsen etu on se tärkein. Nykyään on myös paremmin sisäistetty, mikä työtehtävä ja rooli kuuluvat kenellekin. (Kinnunen 2017.)

Tietoa jaetaan sillä perusteella mikä on tarpeen asian selvittämisen kannalta lapsi- ja tilannekohtaisesti. Poliisi kysyy ja pyytää haluamiaan tietoja ja edunvalvoja antaa asian selvittämisen kannalta tärkeät tiedot. (Heikkilä 2017.)

Viranomaisyhteistyötä on myös lapsen tilanteen huomioiminen ja lapsen tukitoimien järjestäminen. Arvioitavana on pystytäänkö lasta ylipäättään kuulemaan, vai meneekö hoitotoimenpiteet sen edelle. (Rantaeskola 2017.) Edunvalvoja arvioi yhteistyön tarvetta lapsen näkökulmasta ja mikäli tarvetta ilmenee, se toteutuu. Edunvalvoja on myös yhteydessä poliisin ja lastensuojelun kanssa käytännön asioiden hoitamisen suhteen. (Heikkilä 2017.)

”Lapsen kuulustelussa tulisi olla mukana sosiaalityöntekijä, edunvalvoja ja haastattelija, jotta lapsen kertoma tavoittaa yhdellä kertaa kaikki ne, jotka tiedon tarvitsee, eikä lapsen tarvitse kertoa uudestaan ja uudestaan näitä asioita.” (Kinnunen 2017.)

”Tandem-mallissa eri alojen ja asioiden asiantuntemus toteutuu lapsen edun kannalta parhaiten” (Heikkilä 2017.)

Yhteistyön edellytyksenä on myös, että kaikki henkilöt olisivat helposti tavoitettavissa ja kaikkien näkemyksiä tulisi kunnioittaa. Edunvalvojan näkökulmasta poliisin kanssa yhteistyössä tehtävien kuulustelujen merkitystä voi korostaa, koska videot ovat oikeudenkäynnissä suuressa roolissa. Poliisilta saa kysyessä tarvittavat tiedot lapsen tilanteesta. Kiiskan mielestä on kuitenkin helpointa hoitaa molemmissa rooleissa rikosasian ja korvausten hakeminen alusta loppuun. Silloin ei jää mitään hoitamatta sen takia, että on epäselvää, kuka tekee mitään. (Kiiski 2017.)

4.4 Prosessiekonomian toteutuminen

Prosessiekonomian käsittely ei rajautunut pelkästään rikosprosessiin. Yleisesti katsottiin, että on lapsen edun mukaista, että rikosprosessissa mukana ollut edunvalvoja määrätään myös mahdollisesti tulevaan lastensuojeluprosessiin edunvalvojaksi, mikäli hänellä oli kyky tässä tehtävässä toimia. Tällöin edunvalvoja on valmiiksi tietoinen perheen

tilanteesta, eikä eri ihmisen tarvitse alkaa läpikäymään mitä on tapahtunut. Lainvoimaisen tuomion saaminen asiassa voi kestää joskus pitkiäkin aikoja. Siinä ajassa lapsi sekä perhe tulevat väkisinkin tutuksi. (Kinnunen 2017.)

Huomion arvoista on, että jos lapsella on lastensuojeluprosessissa ennestään edunvalvoja, voidaan sama edunvalvoja määrätä myös rikosprosessiin. Siinä mielessä prosessiekonomia toteutuu hyvin. Lastensuojelun näkökulmasta tulee säästöä kun useamman eri ihmisen ei tarvitse tutustua kyseiseen asiaan. (Rantaeskola 2017.) Sama näkökulma toistui toisaalta myös siinä, että lapsen edunvalvojan ja avustajan ollessa sama henkilö, säästyy aikaa ja siten myös kuluja, kun avustaja tuntee ja tietää lapsen jo ennestään.

Asianajajan näkökulmasta tandem-malli todennäköisesti tuottaa uusia kustannuksia ja saattaa viivästyttää asioiden etenemistä (Kiiski 2017). Rantaeskolan mukaan tandem-mallia käsiteltäessä usein törmää kustannuskysymykseen, kun samaa asiaa hoitaa kaksi eri henkilöä. Tätä asiaa voi kuitenkin tarkastella myös toisesta näkökulmasta.

”Ajatellaan että lapsen edunvalvojana ja avustajana on lakimies, joka laskuttaa arviolta 200 euroa tunnilta. Jos taas laskutettavista tunneista puolet kuuluisi erilliselle edunvalvojalle, jonka tuntiveloitus voi olla huomattavasti pienempi, niin silloinhan tandem-malli ei ole kalliimpi, vaan halvempi.” (Rantaeskola 2017.)

Lisäksi monet sellaiset asiat voi jättää huolesta, joita poliisilla saattaa olla liittyen lapsen edunvalvontaa, kun edunvalvojalla on lastensuojelun koulutus. Jos vertaa yhdistelmään jossa lapsen edunvalvojana ja oikeusavustaja toimii sama henkilö, saattaa tandem-malli vähentää poliisin työtä asiassa. (Rantaeskola 2017.)

Myös prosessiekonomian toteutumiseen vaikuttaa edunvalvojan ja avustajan tekemä yhteistyö. Kun yhteydenpito toimii ja tehtävänjako on selvää, päällekkäisiltä töiltä vältytään ja tarvittava informaatio välitetään eri osapuolille (Heikkilä 2017).

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä luvussa teen johtopäätökset esitettyihin tutkimusongelmiin liittyen. Tutkimuksessa pyritään pitämään johtopäätös mahdollisimman objektiivisena. Tutkimustuloksen merkityksen tulkinta on osa analyysiprosessia ja siinä ei tyydytä pelkästään näkyvissä olevan tekstin tarkasteluun, vaan pyritään löytämään tiettyjä piirteitä tekstistä, joka voi olla siis enemmän tai vähemmän spekulatiivista. Tästä tuloksena ei siis ole pelkästään tutkimustulosten tiivistelmä vaan sen laajeneminen, koska sitä pyritään tarkastelemaan mahdollisimman laaja-alaisesti. (Hirsjävi & Hurme, 2008, 137.)

5.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Tässä tutkimuksessa pyrittiin vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Tandem-mallin hyödyntämisestä ilmenevät hyödyt ja haitat rikosprosessissa?
2. Minkälaisia näkökulmaeroja eri toimijoiden välillä esiintyy?
3. Miten yhteistyö toteutuu eri viranomaisten välillä tandem-mallissa?
4. Miten prosessiekonomia toteutuu tandem-mallissa?

Tämän työn tarkoituksena oli tarkastella tandem-mallia laajana kokonaisuutena sekä sen hyödyllisyyttä ja hyödynnettävyyttä osana rikosprosessia. Työn lopullinen rakenne haki muotoaan vielä loppumetreille saakka. Rakenne etenee tutkimuskysymysten mukaisessa loogisessa järjestyksessä, kuitenkin huomioon ottaen laadullista opinnäytetyötä koskevat vaatimukset. Laadullisen opinnäytetyön ongelmana on vain tiettyjen henkilöiden haastattelun kautta saatu näkemys. Näkemys on heidän henkilökohtaisensa ja siten ei välttämättä anna täydellistä kokonaiskuvaa tandem-mallista, eikä sitä näin voida pitää yleistävänä. Kyseinen ongelma on siksi yritetty ratkaista siten, ettei kaikilla haastatelluilla olekaan käytännön kokemusta tandem-mallista, eli yleinen näkemys on mahdollisimman laaja-alainen, jolloin sen analysoinnin voi toteuttaa mahdollisimman objektiivisesti.

Esitutkintaa tekevän poliisin kokemuksien perusteella edunvalvojan ja avustajan tehtävät eivät sekoitu toisiinsa. Tähän lienee syynä myös se, että poliisin roolin näkökulmasta ei ole merkitystä, kuka missäkin asemassa hoitaa asioita, kunhan ne tulee hoidetuksi ja lapsen etu tulee huomioitua. Esitutkinnassa poliisi asioi edunvalvojan kanssa, tai sitten tavallisessa

mallissa yhden henkilön kanssa joka hoitaa molempia rooleja. Roolien tehtäväero ei siten välttämättä välity poliisille.

Tandem-mallissa roolien jakautuminen on selkeää, kun molemmilla on oma lakisääteinen tehtävänsä. Henkilö, joka toimii niin edunvalvojana kuin avustajana, vaatii toimiakseen merkittävää ammattitaitoa erottaakseen tehtävien eri sisällöt. Tässä on kuitenkin huomioitava, että yhden asianajajan haastattelun perusteella ei saa kovinkaan todenkuvaista tulosta siitä, miten tehtävät normaalisti tulee hoidettua ja kuinka roolierot näkyvät työssä tavallista mallia hyödyntäessä.

Edunvalvoja ei voi kuitenkaan toimia ilman avustajaa, kun taas avustaja voi toimia myös edunvalvojana. Edunvalvojan, joka ei ole lainoppinut, vieroksuttiin osallistuvan rikosprosessiin. Tähän syynä oli ennemmin suurempi luottamus asianajajaan kuin niin sanottuun siviiliin. Aikaisemmin tehdyn, laajemman tutkimuksen perusteella asianajajat kokivat arkuutta kommunikoida lapsen kanssa aroista ja vaikeista aiheista. Esitutinnan näkökulmasta lapsen mielipiteen selvittäminen jää edunvalvojan tehtäväksi.

Rikosprosessin kanssa kulkee yleensä rinnakkain lastensuojeluprosessi. Lastensuojeluprosessi ei ohjaa esitutkintaa, mutta se on syytä huomioida. Sitä on muun muassa lakisääteinen viranomaisyhteistyö. Lastensuojelun tunteva edunvalvoja osaa ottaa lastensuojeluprosessin huomioon ja näin lapsen etu tulee valvotuksi myös toisesta näkökulmasta.

Edunvalvontahakemuksen käytännöissä oli myös suuria eroja. Tämän voi nähdä vaikuttavan edunvalvojan hakemiseen ensi tilassa. Jos edunvalvojanhakemuksen lähettämiseen olisi pienempi kynnyks, se lähetettäisiin aikaisemmassa vaiheessa. Kynnystä mataloittaisi lisäksi kevyempi prosessi edunvalvojan määräämiselle, sillä esille nousi suurena ongelmana hidas edunvalvontapäätös. Kaikki asiantuntijat katsoivat tärkeäksi, että edunvalvoja on läsnä silloin kun lasta kuullaan. Kuitenkin vain harvoin edunvalvontapäätös ehtii tulla ennen lapsen ensimmäistä kuulemistä.

Enimmäkseen haastatellut toivat esille vanhempien suostumuksen merkityksen edunvalvojan hakemiseen. Tästä päätellen väliaikaismääräystä ei hyödynnetä juurikaan,

vaikka se nopeuttaisi edunvalvojan määräämistä huomattavasti. Edunvalvojahakemusprosessin nopeutumisen voisi katsoa lisäävän kaikkien oikeusturvaa.

Yhteisesti lapsen puhevallan käyttämisessä ei nähty olevan ongelmia. Haastatellut asiantuntijat olivat kaikki valikoitu intressistä toimia ja työskennellä lasten kanssa, joten puhevallan käyttämisen toteutumisesta ei siten tullut tarpeeksi objektiivista kuvaa. Esille tuli, ettei tavallisessa mallissa toimiva edunvalvoja välttämättä edes tapaa lasta esitutkinnan aikana. Siten hän ei voi saada lapsen ääntä kuuluviin, eikä näin edes tietää lapsen kantaa esimerkiksi vahingonkorvaus- ja rangaistusvaatimukseen. Kaikki haastatellut asiantuntijat kertoivat, että lapsi otetaan mukaan rikosprosessiin ja hänen mielipiteensä selvitetään.

Tietoa jaetaan myös lapsi- ja tilannekohtaisesti. Poliisi kysyy ja pyytää haluamiaan tietoja ja edunvalvoja antaa asian selvittämisen kannalta tärkeät tiedot. Poliisi, joka ei ole lastensuojeluasioiden ammattilainen, ei välttämättä osaa kysyä asian selvittämisen kannalta relevanttia asiaa. Ja taas lastensuojelullinen asia, jonka joku muu katsoo olevan vaikuttamaton kyseisen rikosasian selvittämisen kannalta, saattaisi hyvinkin todellisuudessa ohjata rikostutkintaa johonkin suuntaan. Tästä voidaan tehdä se johtopäätös, että tieto ei kuitenkaan kulje tarpeeksi saumattomasti. Yhteistyön edellytyksenä voisi siis katsoa oleva saumaton, luotettava ja reaaliaikainen kommunikaatio jokaisen viranomaisen välillä. Tämä tarkoittaa myös niin viranomaisen ja edunvalvojan välillä, kuin myös viranomaisen ja avustajan välillä.

Poliisin kanssa työskentelee enemmän edunvalvoja ja hän tiedottaa avustajaa näistä seikoista. Edunvalvojalla sekä avustajalla on oikeus olla kuulustelussa läsnä. Jos kuulustelussa on läsnä kuitenkin vain lapsen edunvalvoja, hänen tehtävänsä on tiedottaa avustajaa siellä esiin tulleista seikoista. Tässä on haittana se, että avustajan on mentävä oikeudenkäyntiin pelkästään edunvalvojan kertomuksen sekä esitutkintamateriaalin perusteella, verrattuna siihen, että hän olisi itse läsnä kuulustelussa tekemässä omia havaintojaan. Tässä kohtaa korostuu edunvalvojan ja avustajan yhteistyön saumattomuus. Jos molemmat ovat läsnä kuulusteluissa, he pystyvät myös täydentämään toinen toistensa rooleja. Lisäksi avustajan huolehtiessa kuulustelun sujumisen juridisesta puolesta, hän pystyy turvaamaan kuulustelun kulkua ja lapsen oikeuksia siitä näkökulmasta, eikä siten pääse tapahtumaan oikeudenmenetystä.

Sosiaaliviranomaisen kanssa tehtävän yhteistyön tärkeys nousi monesti esille. Lapsen edun näkökulmasta poliisi tiedottaa sosiaaliviranomaisia oleellisista seikoista ja sosiaaliviranomaiset tiedottavat poliisia esitutkinnan kannalta oleellisista seikoista. Poliisi on sosiaaliviranomaiseen yhteydessä esitutkinnan alusta loppuun saakka. Tämän osuuden voisi nähdä helpottuvan, jos lapsen edunvalvontaa hoitaisi sosiaalipuolen tunteva, lastensuojelun asiantuntija. Poliisi tiedottaa edunvalvojaa samoista asioista kuin sosiaaliviranomaista. Jos taas edunvalvoja osaisi hoitaa yhteydenpidon sosiaaliviranomaiseen, se keventäisi prosessia ja vähentäisi työtunteja, joten sitä voitaisiin siten pitää myös prosessiekonomiana.

Prosessiekonomian toteutuminen tandem-mallissa jakoi mielipiteitä. Yhteinen näkemys oli siitä, että jos päällekkäisiä töitä syntyy, syntyy myös turhia kustannuksia. Prosessiekonomian kannalta tärkeä huomio oli tandem-mallissa asianajajan ja edunvalvojan laskuttamat palkkiot. Asianajaja laskuttaa huomattavasti enemmän kun edunvalvoja. Prosessiekonomian näkökulmasta on kuitenkin huomattava, että tämä säästö edellyttää edunvalvojan ja avustajan tekemään yhteistyötä, juuri jotta päällekkäisiltä töiltä vältyttäisiin.

Yhteinen näkemys oli myös siitä, että jos lapsi tarvitsee edunvalvojan rikosprosessin jälkeen lastensuojeluprosessiin, on syytä hyödyntää samaa edunvalvojaa jos tämä pystyy ja haluaa toimia tehtävässä. Tämän nähtiin säästävän myös kustannuksia. Silloin ne työtunnit säästyvät seuraavasta prosessissa, jotka tapauksen tutustumiseen kului, kun sama henkilö on jo edellisessä prosessissa tutustunut lapseen ja lapsen perheen oloihin. Kuitenkin vain tandem-mallin käyttöön tutustuneet toivat esille myös sen, että jos lapsella on jo ennen rikosprosessia määrätty edunvalvoja lastensuojeluprosessiin, voi samaa edunvalvojaa hyödyntää myös rikosprosessissa edunvalvojana. Myös tämä tuo säästöjä prosessiin, kun työtunteja ei tarvitse käyttää lapsen tutustumiseen ja perheen vaatima tuki tulee huomioitua sitä kautta.

Kaikissa eri toimintamalleissa ilmeni eroavaisuuksia, oli se sitten esitutkintayhteistyötä tai edunvalvojan hakemismenettelyä. Toimintamallien yhtenäistäminen ja selkeyttäminen nopeuttaisi prosessia sekä lisäisi kaikkien oikeusturvaa.

Ilman edunvalvojaa ei tandem-mallia voi toteuttaa. Edunvalvojan hidas ja joissain tapauksissa kömpelö tai vaikea saaminen siis konkreettisesti vaikeuttaa tandem-mallin hyödyntämistä. Lisäksi tandem-mallin hyödyntämistä vaikeuttaa se, että kaikki toimijat eivät tiedosta muita vaihtoehtoja, tai vaikka he tiedostaisivat, he saattavat karttaa sitä, koska siitä ei ole kokemusta.

Lapsiin kohdistuvat rikosepäilyt ja niistä seuraava esitutkinta on haastavaa ja erityislaatuista työtä. Jokainen tapaus on omanlaatuisensa, jossa ilmenee omat vaikuttavuutensa ja erilaisten asianosaisten henkilökohtaiset piirteet ja tarpeet. Siksi voidaan sanoa, että ei ole yhtä oikeaa mallia järjestää lapsen edunvalvontaa. Ammattitaitoa on kuitenkin erilaisten toimintatapojen tiedostaminen niin että lapsen tosiasiallinen etu tulee huomioiduksi parhaalla mahdollisella tavalla, sillä lapsi on näissä asioissa kuitenkin rikosprosessin päähenkilö. Edunvalvonnan mallista riippumatta, edunvalvojalla tulisi kuitenkin olla intressi edustaa lasta ja hoitaa lapsen asioita.

5.2 Pohdintaa

Asianajaja nähtiin luotettavampana osallistujana rikosprosessiin. Asianajaja on saanut juridisen koulutuksen toimiakseen tehtävissään. Toisaalta edunvalvoja, joka toimii tandem-mallissa, on saanut lapsen kanssa työskentelyyn koulutuksen ja on näin tietoinen lapsen kannalta relevanteista asioista ja osaa toimia lapsen äänen tulkkina. Siispä he ovat molemmat oman alansa asiantuntijoita.

Viranomaisyhteistyötä voisi katsoa olevan myös se, että rikosprosessissa lapsen ympärillä työskentelevät keskustelisivat yhdessä sosiaaliviranomaisten kanssa, millaista edunvalvontamallia kannattaisi lapsen edun kannalta käyttää.

Edunvalvojana ja avustajana toimivan henkilön tehtävät ja roolierojen tunnistaminen oli erittäin merkittävä asia edunvalvonnan järjestämisessä. Siitä voisi laajuutensa vuoksi kirjoittaa oman tutkimuksen. Jälkeenpäin pohdittuna, asiaa olisi tässä tutkimuksessa voinut käsitellä enemmän. Selvisi myös, että edunvalvoja saatetaan ottaa mukaan prosessiin ennen edunvalvontapäätöksen saamista. Prosessuaalisesta näkökulmasta se on ongelmallista, koska ilman edunvalvontapäätöstä ei ole edunvalvojaa, eikä silloin henkilöllä ole

toimivaltaa tai puhevaltaa lapsen puolesta. Tämä saattaa olla joillain poliisilaitoksilla käytäntö. Myös tätä asiaa olisi voinut tarkastella enemmän.

Tavallisessa mallissa, jossa lapsen edunvalvoja ja oikeusavustaja on sama henkilö, ei yleensä lasta tavata, tai lapseen ei tutustuta ennen prosessia. Saattaa jopa olla, että lapsi tavataan ensimmäisen kerran kuulustelujen yhteydessä. Hyöty voi olla se, että kaukainen suhde lapsen sekä edunvalvojan välillä ei tuo kosketuspintaa oikeisiin ihmisiin, jolloin tunteiden sijaan objektiivinen ajattelu on helpompaa. Tässä on varjopuolena tietenkin se, että jos lapseen ei tutustuta, ei voida toimia myöskään hänen äänensä tulkkina.

Ongelmatilanteita edunvalvojan ja lapsen tapaamiseen etukäteen tuo mielestäni se, kuinka tietoinen edunvalvoja on rikosprosessuaalisista asioista. Jos edunvalvoja ei ole perillä kaikista oleellisista seikoista, hän saattaa erehtyä esimerkiksi esittämään lapselle johdattelevia kysymyksiä, joita lapsi saattaa myöhemmin kuulustelussa esittää ominaan. Lapsen tapaaminen toimivimmillaan voisi siis tapahtua yhteistyössä edunvalvojan sekä oikeusavustajan kanssa. Edunvalvojan tulisi olla perillä rikosprosessuaalisista asioista myös siksi, että hän lapsen kuulusteluissa ymmärtäisi kysyä oleellisia seikkoja eikä välittäisi sinne epäoleellisia asioita. Toisaalta edunvalvoja on paikalla lapsen huoltajan sijaan ja tuskin huoltajallakaan olisi tietämystä ja tuntemusta rikosprosessista ja prosessuaalisista seikoista.

Edunvalvojan saaminen mukaan rikosprosessiin mahdollisimman aikaisessa vaiheessa olisi äärimmäisen tärkeää, samoin kuin se, että edunvalvojalla olisi intressi lapsen kanssa työskentelyyn. Esitutkinta voidaan keskeyttää ja joissain tapauksissa saattaa olla jopa lapsen edun mukaista rajoittaa tutkinta. Tätä tulisi pohtia yhdessä poliisin, sosiaaliviranomaisen, avustajan ja edunvalvojan kanssa. Jos esitutkinnan alkuvaiheessa on jo ilmennyt, ettei asiasta saada selvitystä, saattaa olla ettei edunvalvojaa edes haeta. On kuitenkin lapsen edun mukaista valvoa myös lyhyeksi jääneen rikosprosessin jälkeen hänen saamastaan tuesta. Lapselle on selvitettävä mitä rikosprosessissa on tapahtunut. Myös tuomio tai päätös on selitettävä lapselle ymmärrettävällä tavalla. Tällaiset tapaukset ovat juuri niitä, missä sosiaalipuoleen orientoituneesta edunvalvojasta olisi suuri hyöty. Edellytyksenä tälle on kuitenkin myös se, että edunvalvoja itse ymmärtää prosessista esimerkiksi sen, miksi joku jäi tuomitsematta, näyttöä ei ollut tarpeeksi tai jokin asia jäi epäselväksi. Lapsi ja muu perhe ei myöskään jää ilman tukea, vaan sosiaalipuoleen

orientoitunut edunvalvoja osaa huomioida heidän tarvitsemansa jatkotoimenpiteet. Tavallisessa mallissa tämä saattaisi toteutua vain edunvalvojan ollessa yhteydessä lastensuojeluun.

Kokemusta tandem-mallista ei tietenkään voi syntyä hyvässä eikä pahassa, jos kukaan ei lähde siihen mukaan. Tandem-mallin käyttöönoton edellytys voisi siten olla kaikkien toimijoiden, eli edunvalvojan ja avustajan lisäksi poliisin sitoutuminen mallin toteuttamiseen. Siten jokainen voisi tukeutua toiseensa asiassa johon tarvitsee neuvoa tai tukea ja tekeminen tuo kuitenkin varmuutta. Tämän kaltainen toiminto saattaa kuitenkin lisätä työtaakkaa kaikille rinnalla kulkevan rikosprosessin lisäksi. Tarkasteltaessa asiaa lapsen edunvalvonnan näkökulmasta, se voisi olla sen arvoista. Toivoisin että tämä tutkimus herättäisi ajatuksia toisenlaisen mallin hyödyntämisestä edunvalvojaa valittaessa.

Mielestäni toimintamallien eroavaisuudet johtuvat enemmänkin totutusta tavasta tehdä ja hoitaa asioita. Esimerkiksi jos poliisi ei tiedosta muita mahdollisia toimintamalleja ja koska asiasta ei ehkä ole kokemusta, niitä vieroksutaan, eikä niitä uskalleta kokeilla. Usein saatetaan tyytyä toteamaan että miksi muuttaa vanhaa totuttua mallia.

Tutkimuksen luotettavuuspohdintaa tehdessä, tulin siihen tulokseen, että se onnistui hyvin ja työ on toteutettu objektiivisesti, mutta lähteitä on tarkasteltu kriittisesti. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys koostuu pelkästään oikeuslähteistä sekä kirjallisuuslähteistä. Lähdekriittisyys on ollut suuressa asemassa ja lähdekirjallisuuden alkuperä on Poliisiammattikorkeakoulun laajasta kirjastosta. Silti olen tarkastanut tiettyjen lähdekirjallisuuden sisällön paikkaansa pitävyyden, kuten lakitekstien ajantasaisuuden. Tutkimusmateriaali perustuu asiantuntijoiden kertomuksiin ja nämä tutkimusotteessa esille tuodut asiantuntijoiden kertovat näkökohdat tukeutuvat myös teoreettiseen viitekehukseen. Materiaalin välillä ei ole ilmennyt ristiriitaisuutta. Pohdintaosiossa nostan oman mielipiteeni esiin.

5.3 Itsearviointi ja kehitysideat

Jokainen antoi suostumuksensa, jota pyysin haastateltavaksi tähän opinnäytetyöhön. Heidän suostumustaan korosti mielestäni jopa innostus valitsemaani opinnäytetyön aihetta kohtaan. Tandem-malli on jo pitkään ollut hyödynnettävissä Suomessa, mutta silti sen

tuntemus on heikkoa, eikä siitä ole tehty aiemmin vastaavia opinnäytetöitä. Onnistuin siten aiheen valinnassa, koska aihe on ajankohtainen ja poliisin ammattitaitoa edesauttava.

Tavoitteiden saavuttaminen oli välillä haastavaa. Aiheesta, josta ei ole juurikaan kirjoitettu, oli välillä haastavaa saada tietoa ja lähdekirjallisuutta ei ollut paljoa. Välillä tuskailinkin, olinko valinnut liian vaikean aiheen. Juuri tandem-mallin harvasta hyödyntämisestä johtuen, oli haastavaa löytää myös sopivia haastateltavia. Onnekseni Poliisiammattikorkeakoulun opettajista löytyy suuri kirjo eri alojen ammattilaisia, joten heitä konsultoimalla löysin sopivia asiantuntijoita haastateltavaksi työhöni.

Lopulta siis lähdekirjallisuus löytyi, asiantuntijat teemahaastatteluja varten järjestyivät, eikä enää tarvittu kun tutkijan luovaa tekstin tuottamista. Tieteellisen tekstin kirjoittaminenkin onnistui lopulta, kun tutustui tarpeeksi paljon myös siihen liittyvään lähdekirjallisuuteen.

Aiheen rajaus oli myös haastavaa. Koska aiheesta ei juuri ole ennestään kirjoitettu, olisi tekstiä voinut tuottaa runsaasti enemmän. Koska aika ja resurssit ovat kuitenkin opinnäytetöitä varten rajalliset, oli aihe rajattava järkevästi, jotta rönsyilyltä välttyttäisiin. Mielestäni aiheen rajaus siten onnistui hyvin, kun pääpaino tutkimukselle oli koko ajan asianomistajan edunvalvonnan toteutuminen.

Olen tyytyväinen työn lopputulokseen. Tutkimusmenetelmä oli myös tarkoituksen mukainen ja käytössä olevia resursseja vastaava. Tutkimus on kuitenkin vain pintaraapaisu laajasta aiheesta, mutta mielestäni tutkimus onnistui vastaamaan tutkimuskysymyksiin hyvin. Laadullinen tutkimus sopi toteutustavaksi myös siksi, ettei tämän tutkimuksen tarkoitus ollutkaan yleistää, vaan tuoda esille uusia näkökulmia ja siten ymmärtää aihetta syvällisemmin. Tavoitteiden saavuttaminen onnistui siis siltä osin, että tämän tutkimuksen tarkoituksena oli lisätä erilaisen edunvalvontamallin tietoisuutta, ja siten kenties hyödyntämistä. Poliisin arvoja noudattaen ja ammattietiikkaa silmälläpitäen olen yrittänyt vastata tällä tutkimuksella poliisin edellyttämään luottamukseen.

Ammatillista kasvua tapahtui läpi koko prosessin, joka siis alkoi ammattikorkeakouluun sisältyvästä tutkimus, kehitys ja innovaatio –kurssista. Kyseisellä kurssilla harjoiteltiin tutkimuksen tekemistä tutkimusmenetelmiin ja tieteelliseen kirjoittamiseen perehtymällä.

Ilman tätä kurssia, olisi tämän opinnäytetyön tekeminen ollut paljon raskaampaa. Toki virheitä tuli tehtyä matkan varrella, mutta lopulta kaikki selkeytyi. Uskoisin, että ensimmäisen opinnäytetyön tehtyä, toinen menisi jo huomattavasti joutuisemmin.

Kehitysideoita syntyi johtopäätöksiä kirjoittaessa. Kehitysideoita syntyi myös samaan tahtiin kuin ammatillinen kasvu toteutui. Moneen eri osa-alueeseen olisi voinut paneutua syvällisemmin, mutta jo pohdinta-osiossa nostin niistä muutaman esiin. Jos vastaavalle työlle löytyisi tilaaja, voisi aiheesta yrittää toteuttaa tilastollisen tutkimuksen. Tandemmallin harvinaisuus asettaisi sille haasteensa ja siksi tilaajana toimivan yhdyshenkilön yhteysväylät toimijoihin olisivat avainasemassa.

LÄHTEET

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu (toim.) 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Tampere, Poliisiammattikorkeakoulu.

Esitutkintalaki 22.7.2011/805

HE 103/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeista.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

Heikkilä, Marjukka 2017: Lastensuojelun edunvalvonnan koordinaattori. Sähköposti 1.11.2017.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2008: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki, Gaudeamus Helsinki University Press Oy Yliopistokustannus.

Humppi, Sanna-Mari & Ellonen, Noora 2010: Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö. Tampere, Poliisiammattikorkeakoulu.

Husa, Jaakko & Mutanen, Anu & Pohjolainen, Teuvo 2000: Kirjoitetaan juridiikkaa. Saarijärvi, Talentum media Oy.

Kananen, Jorma 2017: Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä. Jyväskylä, Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kiiski, Elina 2017: Asianajaja. Sähköposti 31.10.2017.

Kinnunen, Katja 2017: Hämeen poliisilaitos, vanhempi rikoskonstaapeli. Haastattelu 3.10.2017.

Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Marjomaa, Paula ja Laakso, Milja (toim.) 2011: Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Luettavissa: <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/frantic/pelastakaalapset/2015/10/Kasikirja-lastensuojelun-edunvalvonnasta.pdf>. Luettu 20.7.2017.

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4

Ojala, Timo 2012: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Porvoo, Bookwell Oy.

Poliisihallitus 2013: Lapsi asianomistajana ja todistajana poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. 2020/2013/5071

Poliisilaki 872/2011

Rantaeskola, Satu 2017: Poliisiammattikorkeakoulun yliopettaja. Haastattelu 20.10.2017.

Räty, Tapio 2015: Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. 3. uudistettu painos. Porvoo, Bookwell Oy.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731

Taskinen, Sirpa (toim.) 2008: Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Jyväskylä, Gummerus kirjapaino oy.

Tuominen, Mia 2014: Lapsen edunvalvonta esitutinnan näkökulmasta. Tampere, Poliisiammattikorkeakoulu.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 20.11.1989

LIITTEET

Liite 1, haastattelurunko

-Esittely (taustatiedot, työtehtävä ja -toimenkuva)

-Millainen on hyvä edunvalvoja?

-Ongelmatilanteet tandem-mallin hyödyntämisessä?

-Yhteistyön toimivuus tandem-mallissa parhaimmillaan ja pahimmillaan edunvalvojan ja avustajan kanssa? Entä poliisin kanssa?

-Viranomaisyhteistyön toteutuminen tandem-mallissa?

-Jos käytössä on tavallinen malli, sekoittuuko edunvalvojan ja avustajan tehtävät?

-Miten puhevallan käytön jakautumisen toteutuu edunvalvojan ja päämiehen välillä ja onko tässä ongelmakohtia?

-Miten prosessiekonomia toteutuu tandem-mallissa?

-Miten lapsen taustatietojen ja olojen jakaminen toteutuu poliisin kanssa, edunvalvonnan näkökulmasta?

-Kuinka nopeasti edunvalvontapäätöksen saa käräjäoikeudesta? Miten prosessia voisi jouduttaa?

-Tuottaako eri viranomaisten lakisääteisten tehtävien määräytyminen ongelmia tandem-mallissa?

-Mitä tapahtuu rikosprosessin jälkeen?